ਭਾਖਾਰਥ–ਜਬ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਰਜੋਗੁਣ ਬਢ੍ਹ ਕਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਰਜੋਗੁਣ ਕੇ ਬਢ੍ਹਨੇ ਪਰ ਲੋਭ, ਧਨ ਆਦੀ ਕੇ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਆਰੰਭ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨ ਹੋਨੀ, ਇੱਛਾ ਬਨੀ ਰਹਿਨੀ, ਯੇਹ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਲੋਭ ਕਾ ਸਰੂਪ ਯੇਹ ਹੈ ਜੈਸੇ ੨ ਧਨ ਅਧਿਕ ਹੋ ਵੈਸੇ ਹੀ ਇੱਛਾ ਕਾ ਬਢ੍ਹਨਾ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ० अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥१३॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਬ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਤਮੋਗੁਣ ਬਢ੍ਹ ਕਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਸਰੂਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਮੋਗੁਣ ਕੇ ਬਢ੍ਹਨੇ ਪਰ ਯੇਹ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਨ ਵਿਚਾਰ ਹੋਨਾ, ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਮੇਂ ਨ ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਨ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਨਾ, ਔਰ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਐਸਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਸਕਾ ਨ ਇਸ ਲੋਕ ਨ ਪਰਲੋਕ ਮੇਂ ਫਲ ਹੋ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ० यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदाँल्लोकानमलान् प्रतिपद्यते ॥ १४॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਮਿਰਤੂ ਕਾਲ ਮੇਂ ਜੋ ਗੁਣ ਬਢ੍ਹ ਕਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਫਲ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜਬ

ਸਤੋਗੁਣ ਕੇ ਬੜ੍ਹਨੇ ਪਰ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਮਿਰਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤਬ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨੀ ਉਪਾਸਕੋਂ ਕੇ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਉਸਕਾ ਅੰਤਕਾਲ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਬੜ੍ਹਕਰ ਰਹਿ ਵੋਹ ਹਿਰਣਯਗਰਭ ਆਦੀਕੇ ਉਪਾਸਕ ਜਿਨ ਨਿਰਮਲ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਉਸੀ ਲੋਕ ਕੋ ਵੋਹ ਭੀ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ० रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंङ्गिषु जायते ।
तथाप्रलीनस्तमसि मूढयोनिषुजायते ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣ ਕੇ ਬੜ੍ਹਨੇ ਪਰ ਮਿਰਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਕਰਮ ਸੰਗੀ ਮਨੁਖੋਂ ਮੇਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਤਮੋਗੁਣ ਕੇ ਬੜ੍ਹਨੇ ਪਰ ਮਿਰਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਪਸ਼ੂ ਪੱਖੀ ਆਦੀ ਮੂੜ੍ਹ ਯੋਨੀਓਂ ਮੇਂ ਜਨਮ ਲੇਤਾ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ० कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्विकं निर्मलं फलम् ।
रजसस्तु फलं दुःख मज्ञानं तमसः फलम् ॥१६॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਇਸ ਦੇਹ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਆਪ ਸਤੋਗੁਣ ਆਦੀ ਜਿਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ਉਸਕਾ ਕਾਰਣ ਯੇਹ ਹੈ ਸਤੋਗੁਣ ਕਰਮ ਕਾ ਜਿਸਕਾ ਸਰੂਪ ਅਠਾਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਕਹੇਂਗੇ ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਮੇਂ ਜੋ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਰਮ ਕੀਏ ਹੈਂ ਉਨ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ

ਨਿਰਮਲ ਸਤੋਗੁਣ ਫਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਰਜੋਗੁਣੀ ਕਰਮ ਕਾ ਫਲ ਦੁਖ ਹੈ, ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਰਮ ਕਾ ਫਲ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਈ ਪ੍ਰਯਤਨ ਸੇ ਸਤੋਗੁਣ ਕੋ ਬਢ੍ਹਾਤੇ ਹੈਂ, ਕਿਸੀ ਕੇ ਸੁਤਾ ਹੀ ਸ਼ਮ ਦਮ ਆਦੀ ਦੇਖਨੇ ਮੇਂ ਆਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਰਮ ਕਾ ਫਲ ਜਾਨਨਾ, ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਜੋਗੁਣ ਔਰ ਤਮੋਗੁਣ ਭੀ ਜਾਨ ਲੇਵੇਂ ॥ ੧੬ ॥

ਮੂ੦ सत्वात्संजायतेज्ञानं रजसो लोभ एव च ।
प्रमाद मोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेवच ॥ १७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਤੋਗੁਣ ਸੇ ਗਿਆਨ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਰਜੋਗੁਣ ਸੇ ਲੋਭ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਤਮੋਗੁਣ ਸੇ ਪਰਮਾਦ ਮੋਹ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਅਗਿਆਨ ਭੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ੦ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्येतिष्ठन्ति राजसाः।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधोगच्छन्ति तामसाः।१८

ਭਾਖਾਰਥ—ਮਰ ਕਰ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਕੀ ਅਧਿਕਤਾ ਸੇ ਜੋ ਫਲ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਤੋਗੁਣੀ ਮਨੁਖ ਊਪਰ ਕੇ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਰਜੋਗੁਣੀ ਮਧਯ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਨੀਚ ਗੁਣ ਮੇਂ ਵਰਤਨੇ ਵਾਲੇ ਤਮੋਗੁਣੀ ਅਧਾ ਅਰਥਾਤ ਨੀਚੇ ਕੇ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੮ ॥

मू० नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदाद्रष्टाऽनुपश्यति ।
गुणेभ्यश्च परंवेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥ १९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਯੇਹ ਪੀਛੇ ਕਹਿ ਆਏ ਹੈਂ ਅਬ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਵਿਵੇਕੀ ਮਨੁਖ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਅਨਜ ਕਰਤਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਅਰਥਾਤ ਗੁਣ ਹੀ ਸਭਕੇ ਪਰੇ ਕਰਤਾ ਆਤਮਾ ਹੈਂ ਐਸਾ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਆਤਮਾ ਸਾਖੀਮਾਤ੍ਰ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪਰੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਮੇਰੇ ਭਾਵ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੧੯॥

मू० गुणानेतानतीत्यत्रीन् देहीदेहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृत मश्नुते ॥२०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੀਵ ਦੇਹ ਆਕਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਇਨ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਉਲੰਘਨ ਕਰ ਜਨਮ, ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ, ਜਰਾ, ਦੁਖ ਸੇ ਛੂਟਾ ਹੂਆ ਮੁਕਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥੨੦॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੇਹੀ ਤੀਨੋਂ ਗੁਣ ਦੇਹ ਆਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹੈਂ ਉਨ ਕੇ ਸਾਥ ਮਮਤਾ ਸੰਗ ਔਰ ਅਧਿਆਸ ਕੋ ਛੋੜ ਦੇਨਾ ਯਹੀ ਇਨਕਾ ਉਲੰਘਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਔਰ ਜਨਮ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ, ਜਰਾ, ਦੁਖ, ਇਨਕੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਇਨ ਕੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਭੂਲ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਇਨਕੇ ਤਿਆਗ ਸੇ ਹੀ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

अर्जुन उवाच

मू० कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेता नतीतोभवति प्रभो ।
किमाचारः कथंचैतां स्त्रीन्गुणानातिवर्तते॥ २१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਨ ਚਿਨੋਂ ਸੇ ਇਨ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਉਲੰਘਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਕਿ ਯੇਹ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਅਤੀਤ ਹੋਗਿਆ ਹੈ ਵੈਹ ਕੌਨ ਸੇ ਲਖਯਣ ਹੈਂ ਔਰ ਉਸਕਾ ਕਿਆ ਆਚਾਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕੈਸਾ ਵਰਤਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਕਾ ਉਲੰਘਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਉਪਾਇ ਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵੈਹ ਕਿਆ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਸੇ ਪੁਰਖ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਅਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੧ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० प्रकाशं च प्रवृत्तिञ्च मोहमेवच पाण्डव ।
न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥२२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਔਰ ਪਰਵਿਰਤੀ ਔਰ ਮੋਹ ਯੇਹ ਕ੍ਰਮ ਸੇ ਤੀਨ ਤੀਨੋ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਕਾਰਯ ਹੈਂ ਯੇਹ ਤੀਨੋਂ ਉਪਲਖਯਣ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਕਾਰਯ ਹੈਂ ਸਭ ਜਾਨ ਲੇਵੇਂ । ਜੋ ਅਪਨੇ ਆਪ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹੋਂ ਉਨਕੇ ਸਾਥ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਅਰਥਾਤ ਇਨਕੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਾ ਕੁਛ ਉਪਾਇ

ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਔਰ ਫਿਰ ਜਬ ਅਪਨੇ ਆਪ ਦੂਰ ਹੋਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤਬ ਉਨਕੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ० उदासिनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।
गुणा वर्त्तन्तइत्येवं योऽवतिष्ठांत नेङ्गते ॥ २३ ॥

ਭਾਖਰਥ–ਜੋ ਉਦਾਸੀਨ ਕੀ ਤਰਹ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ੨ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਲਨ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਗੁਣ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹੈਂ ਐਸਾ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਕਿਆ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਇਸਥਿਤ ਹੋਰਹਾ ਹੈ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਸੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਲ ਹੋਤਾ ਉਸਕੋ ਗੁਣਾਤੀਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ० समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्ठाश्मकाञ्चनः ।
तुल्यप्रियाप्रियोधीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः२४

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਸੁਖ ਦੁਖ ਮੇਂ ਸਮ, ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ, ਸਮ ਹੈ ਢੇਮ, ਪਥਰ, ਸੋਨਾ ਜਿਸਕੋ, ਸਮ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ ਜਿਸਕੋ, ਧੈਰਜ ਵਾਲਾ, ਸਮ ਹੈ ਅਪਨੀ ਨਿੰਦਾ ਔਰ ਉਸਤਤੀ ਜਿਸਕੋ, ਉਸਕੋ ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ० मानापमानयोस्तुल्य स्तुल्योमित्रारिपक्षयोः ।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥२५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਜੋ ਮਾਨ ਔਰ ਅਪਮਾਨ ਮੇਂ ਸਮ

ਹੈ, ਮਿਤ੍ਰ ਪਖ੍ਯ ਔਰ ਸ਼ਤ੍ਰ ਪਖ੍ਯ ਮੇਂ ਸਮ ਹੈ, ਸਭ ਸ਼ੁਭ ਔਰ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗੀ ਹੈ ਵੋਹ ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਸਮ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੫ ॥

मू० मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
स गुणान् समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२६

ਭਾਖਾਰਥ–ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਹੋਨੇ ਕਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨਜੀ ਉਪਾਇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਮੁਝਕੋ ਅਵ੍ਯਭਿਚਾਰ ਅਰਥਾਤ ਏਕ ਰਸ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਸੇ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਇਨ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਉਲਘਣ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾ ਉਪਾਇ ਜੈਸਾ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਹੈ ਜੈਸਾ ਔਰ ਦੇਖਨੇ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਇਸੀ ਲੀਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਔਤਾਰ ਲੀਆ ਹੈ ਔਰ ਪਾਪੋਂ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ। ੨੬ ॥

मू० ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥२७

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागो नाम
चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਹੀ ਮੈਂ ਮੂਰਤੀ ਹੂੰ ਔਰ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਕੀ ਭੀ ਵੈਸੇ ਅਖੰਡ ਸੁਖ ਕੀ ਭੀ ਮੈਂ ਮੂਰਤੀ ਹੂੰ ॥ ੨੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਨਿਰਾਕਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਔਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਕੀ ਸਦਾ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਭੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਅਵੱਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਗ। ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਹੋਨੇ ਕਾ ਉਪਾਇ ਪੂਛਾ ਥਾ ਉਸਕਾ ਉਤ੍ਰ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਕੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨਾ ਯੇਹੀ ਗੁਣਾ ਅਤੀਤ ਹੈ ਜਬ ਤਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਗੁਣ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਨ ਹੋ ਤਬ ਤਕ ਸਾਕਾਰ ਮੂਰਤੀ ਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ॥ ੨੭ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਚਤੁਰਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੪ ॥

ओ३म्

# पञ्चदश अध्याय।

श्री भगवानुवाच

मूलम् ऊर्ध्वमूलमधःशाख मश्वत्थं प्राहुरव्ययम ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬਿਨਾ ਵੈਰਾਗ ਕੇ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲੀਏ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਬ੍ਰਿਖ ਕੇ ਸਮਾਨ ਵਰਨਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਊਚਾ ਮੂਲ ਜਿਸ ਕਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੇ ਅਨਜ ਪਦਾਰਥ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਊਂਚਾ ਬੜਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਸ਼ੁਧ ਬ੍ਰਹਮ ਤੋ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਕ ਹੈ, ਹਿਰਣਜਗਰਭ ਆਦੀ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹੈਂ ਜਿਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿਰਣਜਗਰਭ ਆਦੀ ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਪੀਛੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਅਸ੍ਵਥ ਅਵਜ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਸੇ ਇਸਕਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਇਸ ਸੇ ਇਸਕੋ ਅਵਜ ਕਹਾਤ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸ ਜੋ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਤੋ ਯੇਹ ਕਲਤਕ ਨਹੀਂ ਠੈਹਰ ਸਕਤਾ ਅਸ੍ਵਥ ਕਾ ਯੇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਜੋ ਕਲਤਕ ਨ ਠੈਹਰ ਸਕੇ ਉਸਕੋ ਅਸ੍ਵਥ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਿਸਕੇ ਵੇਦ ਪੱਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਿਖ ਕੀ ਸ਼ੋਭਾ ਪੱਤੋਂ ਸੇ ਹੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਪੱਤੋਂ ਕੋ ਹੀ ਦੇਖ ਬ੍ਰਿਖ ਮੇਂ ਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਵੇਦੋਕਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ

ਸੂਨ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਰਾਗ ਬੜ੍ਹਤਾ ਚਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਵੇਦ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਵੇਦ ਮਾਰਗ ਕੋ ਏਕ ਸਾਧਨ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸਕੇ ਫਲ ਕੋ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਵੇਦ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਅਗਿਆਨੀਓਂ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ ਜੋ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਮੇਂ ਮੋਹ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹੈਂ॥ ੧ ॥

ਮੂ० अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा
गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनु संततानि
कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਉਸ ਸੰਸਾਰ ਬ੍ਰਿਖ ਕੀ ਸ਼ਾਖਾਂ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਬੜ੍ਹੀ ਹੂਈਂ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪਰਲੋਕ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਤੇ ਹੈਂ ਜਿਨ ਕੇ ਐਸੀ ਨੀਚੇ ਔਰ ਊਪਰ ਬੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਔਰ ਨੀਚੇ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਆਦੀ ਉਸਕੀ ਜੜੇਂ ਬੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈਂ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਹੋਨੇ [illegible] ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਜੋ ਅਨੁਬੰਧ ਅਰਥਾਤ ਪੀਛੇ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਆਦੀ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਫਲ ਵੋਹ ਭੀ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਉਸਕੋ ਊਰਧ ਮੂਲ ਕਹਾ ਹੈ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਰਮ ਇਸ ਕੀ [illegible] ॥ ੨ ॥

ਮੂ੦ न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल
मसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੈਸਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਰੂਪ ਵਰਨਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਸਾ ਸੰਦੇਹ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ। ਇਸਕਾ ਨ ਅੰਤ ਨ ਆਦੀ ਨ ਇਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਕਿ ਯੇਹ ਕੈਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ, ਕੈਸਾ ਲੀਨ ਹੋਗਾ, ਕੈਸਾ ਠੈਹਰ ਰਹਾ ਹੈ, ਬਾਂਧੀ ਹੂਈ ਹੈ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੜ੍ਹ ਜਿਸ ਕੀ ਐਸੇ ਇਸ ਅਸ੍ਵਥ ਕੋ ਦ੍ਰਿੜ ਅਸੰਗ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸੇ ਛੇਦਨ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਢੂੰਢਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੈ ਇਸਕਾ ਨਿਰਨੈ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕਾ ਯਤਨ ਕਰੇ ਕਭੀ ਇਸ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨ ਕਰੇ ਸਦਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਗਿਲਾਨੀ ਰਖੇ ਤਬ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੩ ॥

ਮੂ੦ ततःपदं तत्परिमार्गितव्यं
यस्मिन्गता न निवर्तंति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਸੰਗ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਛੇਦਨ

ਕਰਕੇ ਪੀਛੇ ਵੋਹ ਪਦ ਢੂੰਢਨੇ ਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਮੇਂ ਜਾਕਰ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਫਿਰ ਹਟ ਕਰ ਨਹੀਂ ਆਤੇ ਉਸ ਆਦੀ ਪੁਰਖਕੀ ਮੇਂ ਸ਼ਰਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸ ਸੇ ਅਨਾਦੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਪਰਵਿਰਤੀ ਬੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਕਿਸੀ ਪਦਾਰਥ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨ ਕਰੇ ਵੈਰਾਗ ਕੇ ਪੀਛੇ ਵੋਹ ਪਦਾਰਥ ਢੂੰਡੇ ਜਿਸਮੇਂ ਜਾਕਰ ਫਿਰ ਜਨਮ ਨ ਲੇਨਾ ਪੜੇ । ਭਗਤੀ ਕਾ ਸਰੂਪ ਯੇਹ ਹੈ ਕੇ ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਯੇਹ ਅਨਾਦੀ ਸੰਸਾਰ ਬ੍ਰਿਖ ਨੀਚੇ ਊਪਰ ਫੈਲਾ ਹੈ ਉਸ ਆਦੀ ਪੁਰਖ ਕੀ ਸ਼ਰਨ ਕੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ਵੋਹ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਸਭਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸੇ ਮੁਝਕੋ ਪਾਰ ਲੰਘਾਵੇ ਐਸਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਇਸਕੋ ਭਗਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪ ॥

ਮੂ० निर्मानमोहाजितसङ्गदोषा
अध्यात्मनित्याविनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै-
र्गच्छन्त्यमूढाःपदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਭੀ ਆਤਮਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਸਾਧਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਦੂਰ ਹੋਗਏ ਹੈਂ ਮਾਨ, ਮੋਹ ਜਿਨਕੇ, ਜੀਤਾ ਹੈ ਸੰਗ ਕਾ ਦੋਸ਼ ਜਿਨੋਂ ਨੇ, ਵੇਦਾਂਤਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਸ਼੍ਰਵਣ ਮਨਨ ਵਿਚਾਰ ਮੇਂ ਨਿਤ੍ਯ ਲਗੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪਰਲੋਕ ਕੀ ਸਮਸਤ ਕਾਮਨਾ ਜਾਤੀ ਰਹੀ ਹੈਂ ਜਿਨਕੀ, ਸੁਖ, ਦੁਖ ਯੇਹ ਹੈ ਨਾਮ ਜਿਨਕਾ ਐਸੇ ਦੂੰਦੋਂ ਸੇ ਜੋ ਛੂਟੇ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਐਸੇ ਗਿਆਨੀ ਆਤਮਤਤ੍ਵ ਕੇ ਜਾਨਨੇਵਾਲੇ

ਉਸ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੁਮੁਖਸ਼ੋਂ ਕੋ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਾਲੋਂ ਕਾ ਸੰਗ ਨ ਕਰੇਂ ਔਰ ਜਿਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰੂਪਣ ਹੋ ਉਨਕਾ ਭੀ ਸ੍ਰਵਣ ਨ ਕਰੈਂ । ਜਿਸ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਜਿਭਾ ਸੇ ਕਹੇਗਾ ਕਾਨੋਂ ਸੇ ਸੁਨੇਗਾ ਉਸਕਾ ਗੁਣ ਸੰਸਕਾਰ ਅੰਤਾਕਰਣ ਮੇਂ ਅਵੱਸ਼ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੋਗਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਮੁਮੁਖਸ਼ੁ ਕੋ ਕਹਿਨਾ ਸੁਨਨਾ ਨਿਖਿਧ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਮੇਂ ਕੇਵਲ ਵੈਰਾਗ੍ਯ,ਉਪਰਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ,ਇਤਯਾਦੀ ਸਾਧਨੋਂ ਕਾ ਨਿਰੂਪਨ ਹੈ ਇਸੀ ਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ।੫।

ਮੂ॰ न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸਕੋ ਸੂਰਯ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਨ ਅਗਨੀ, ਜਿਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਫਿਰ ਹਟਕਰ ਨਹੀਂ ਆਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮੇਰਾ ਪਰਮਧਾਮ ਹੈ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸੂਰਯ ਆਦੀ ਪਦਾਰਥ ਕਾਰਯ ਹੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕੇਂ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ ममैवांशोजीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति॥ ७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਅਨਾਦੀ ਜੀਵ ਮੇਰਾ ਹੀ ਮਨ ਹੈ ਛੇਵਾਂ ਜਿਨ ਮੇਂ ਐਸੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਮੇਂ ਇਸ ਥਿਤ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੋ ਖੈਂਚਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ॥ ੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪੰਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ, ਪੰਚ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ, ਪੰਚ ਪ੍ਰਾਣ, ਅੰਤਾਕਰਣ ਚੁਤਸ਼ਟੰ, ਯੇਹ ਸਭ ਕਾਰਣ ਅਵਿਦਿਆ ਮੇਂ ਸੂਖਸ਼ਮ ਅਵਿਦਿਆ ਰੂਪ ਹੂਏ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸੁਖੁਪਤੀ ਪ੍ਰਲੇ ਮੇਂ ਸੇ ਇਨ ਸਭ ਕੋ ਵੈਹ ਹੀ ਅਵਿਦਿਆ ਸਹਿਤ ਜੀਵ ਅਸਥੂਲ ਸੂਖਸ਼ਮ ਭੋਗੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਅਪਨੇ ਸਾਥ ਲੇ ਲੇਤਾ ਹੈ ॥ ੭ ॥

ਮੂ° शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਦੇਹ ਕਾ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀਵ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਦੇਹ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਏਕ ਦੇਹ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਇਨਕੋ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਕੇ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਮੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਵਾਯੂ ਪੁਸ਼ਪ ਆਦੀ ਸੇ ਗੰਧ ਕੋ ਸਾਥ ਲੇ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੮ ॥

ਮੂ° श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेवच ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਸ਼੍ਰੋਤ੍ਰ, ਚਖਸ਼ੁ, ਤ੍ਵਚਾ, ਔਰ ਰਸਨਾ, ਔਰ ਨਾਸਿਕਾ, ਔਰ ਮਨ, ਇਨਕਾ ਯੇਹ ਜੀਵ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਵਿਖਯੋਂ ਕੋ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬੁਧੀ ਮੇਂ ਜੋ ਚੈਤਨਯ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੈ ਵੈਹ ਭੋਗਤਾ ਜੀਵ, ਮਨ ਮੇਂ ਜੋ ਚੈਤਨਯ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੈਹ ਅੰਤਾਕਰਣ ਹੈ, ਇੰਦ੍ਰਯੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਚੈਤਨਯ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੈਹ ਬਾਹਜ ਕਰਣ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਚੈਤਨਯ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀ-ਬਿੰਬ ਵੈਹ ਕਰਮ, ਕਰਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰਮਾਤਾ, ਚੈਤਨਯ, ਕਰਮ ਕੋ ਪ੍ਰਮੇਯ ਚੈਤਨਯ

ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਪ੍ਰਮਾਤਾ ਔਰ ਪ੍ਰਮੇਯ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਚੇਤਨਯ, ਜਬ ਇਕਠ੍ਰ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਤਯਖਯ ਭੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੯ ॥

ਮੂ० उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥१०

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬਹਿਰ ਮੁਖ ਮੂੜ ਜੀਵ ਕੋ ਏਕ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਜਾਤੇ ਹੂਏ ਔਰ ਦੇਹ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੁਏ ਭੀ ਔਰ ਭੋਗਤੇ ਹੂਏ ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਯੁਗਤ ਹੂਏ ਕੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤੇ, ਗਿਆਨ ਹੈ ਚਖਸ਼ੂ ਜਿਨਕਾ ਐਸੇ ਮਨੁਖ ਕੇਵਲ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵਿਚਾਰ ਹੀਨ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਕਿ ਜੀਵ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਖਯੋਂ ਕੋ ਭੋਗਤਾ ਹੈ, ਇਕੇਲਾ ਹੀ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ਵਾ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ, ਔਰ ਯੇਹ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਕੈਸੇ ਇਸਥਿਤ ਹੈ, ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਇਸਕਾ ਅਸਰੇ ਹੈਂ ਵਾ ਆਤਮਾ ਦੇਹ ਆਦੀ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਹੈ, ਵਾ ਅਨਯ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਯੇਹ ਇਸ ਦੇਹ ਸੇ ਛੂਟ ਦੂਸਰੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਕੈਸੇ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ० यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥११

ਭਾਖਾਰਥ—ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਮੇਂ ਜਤਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੇਹ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ। ਮੰਦ ਬੁਧੀ ਮਲੀਨ ਅੰਤਾਕਰਣ ਵਾਲੇ ਜਤਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਭੀ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤੇ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵੈਦਿਕ ਮਾਰਗ ਵਾਲੇ ਭੀ ਕਈ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਉਸਮੇਂ ਹੇਤੂ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਵੈਹ ਵੇਦਾਂਤ ਮੇਂ ਸ਼੍ਰਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ੦ यदादित्यगतंतेजो जगद्भासतेऽखिलम् ।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजोविद्धिमामकम् ॥१२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਸੂਰਯ ਮੇਂ ਤੇਜ ਸਮਸਤ ਜਗਤ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਮੇਂ ਔਰ ਜੋ ਅਗਨੀ ਮੇਂ ਵੈਹ ਤੇਜ ਮੇਰਾ ਹੀ ਤੂ ਜਾਨ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ੦ गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः १३

ਭਾਖਾਰਥ—ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਬਲ ਸੇ ਭੂਤੋਂ ਕੋ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਰਸ ਸਰੂਪ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਹੋਕਰ ਸਭ ਔਖਧੀਓਂ ਕੋ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ੦ अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापान समायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥१४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੀਵੋਂ ਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਸੇ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ਮੈਂ ਜਠਿਰ ਅਗਨੀ ਹੋਕਰ ਪ੍ਰਾਣ ਅਪਾਣ ਕੇ ਸਾਥ ਮਿਲ ਕਰ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਅੰਨ ਕੋ ਮੈਂ ਪਚਾਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪੂਰੀ ਆਦੀ ਭਖਯ, ਖੀਰ ਆਦੀ ਕੋ ਭੋਜਨ, ਚਟਨੀ ਆਦੀ ਕੋ ਲੇਹਯ, ਆਮ੍ਰ ਆਦੀ ਕੋ ਚੂਸਯ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਅੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥੧੪

मू० सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो
मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो
वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਭਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੂੰ ਔਰ ਮੁਝ ਸੇ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਔਰ ਗਿਆਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕਾ ਭੂਲ ਜਾਨਾ ਭੀ ਮੇਰੇ ਸੇ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਵੇਦੋਂ ਸੇ ਮੈਂ ਹੀ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਵੇਦ ਮੇਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਔਰ ਵੇਦੋਂ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਭੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹੂੰ ॥੧੫॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਹਾਂ ੨ ਪ੍ਰਭੂ ਅਪਨੀ ਵਿਭੂਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਆਸ਼ਾ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਇਕਤਾ ਮੇਂ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਸ਼ਕਤੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਸੇ ਯੁਗਤ ਚੈਤਨਜ ਸੇ ਗਿਆਨ ਕੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਆਵਰਣ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੈਤਨਯ ਸੇ ਭੂਲ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

मू० द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਭਗਵਾਨ ਕੀ ਵਿਭੂਤੀ ਸੰਖਜੇਪ ਸੇ ਕਹੀ ਹੈ ਉਸੀ ਕੋ ਫਿਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਯੇਹ ਦੋ ਪੁਰਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਖਜਰ ਔਰ ਅਖਜਰ ਇਨ ਨਾਮੋਂ ਸੇ ਕਹੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ, ਸਭ

ਭੂਤੋਂ ਕੋ ਖਜਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕੂਟਅਸਥ ਕੋ ਅਖਜਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਅਸਥਾਵਰ ਪਰਯੰਤ ਸ਼ਰੀਰੋਂ ਮੇਂ ਪੁਰਖ ਵਿਜਵਹਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕੂਟ ਸ਼ਿਲਾ ਕੀ ਤਰਹ ਦੇਹ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭੀ ਨਿਰਵਿਕਾਰਤਾ ਸੇ ਜੋ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿ ਵੈਹ ਕੂਟਅਸਥ ਕਹਾਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਕੋ ਚੈਤਨਜ ਭੋਗਤਾ ਅਖਜਰ ਪੁਰਖ ਐਸਾ ਵਿਵੇਕੀ ਜਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੬ ॥

मू० उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
योलोकत्रयमाविश्य बिभर्त्त्यव्ययईश्वरः ॥ १७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਆਤਮਾ ਖਜਰ ਔਰ ਅਖਜਰ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਤੋ ਅਨਜ ਹੀ ਹੈ ਉਸੀ ਕੋ ਆਤਮਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਤੀਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰ-ਵਿਕਾਰ ਔਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

मू० यस्मात्क्षरमतीतोऽह मक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मिलोके वेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਿਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਖਜਰ ਔਰ ਅਖਜਰ ਸੇ ਭੀ ਮੈਂ ਉੱਤਮ ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਅਵਿਸ਼ੇ ਔਰ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸੇ ਅਤੀਤ ਨਿਤਜ ਮੁਕਤ ਹੂੰ ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਸੇ ਲੋਕ ਔਰ ਵੇਦ ਮੇਂ ਮੁਝਕੋ ਪੁਰਸ਼ੋੱਤਮ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ਼ੁਧ ਨਿਤਜ ਮੁਕਤ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪੁਰਸ਼ੋਤੱਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੧੮॥

ਮੂ० योमामेव मसंमूढः जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਵਿਦਿਵਾਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਝ ਪੁਰਸ਼ੋੱਤਮ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਸਰਵਗਜ ਸਰਬ ਭਾਵ ਸੇ ਮੁਝਕੋ ਭਜਤਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

ਮੂ० इति गुह्यतमंशास्त्र मिदमुक्तं मयानघ ।
एतद्बुद्ध्वाबुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत॥२०॥

इति श्री भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम
पञ्चादशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਭਗਵਤ ਤਤ੍ਵ- ਗਿਆਨ ਮੋਖ ਫਲ ਕੋ ਕਹਿਕਰ ਅਬ ਉਸਤਤੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਅਤਿਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸਕੋ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਕਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਔਰ ਕ੍ਰਿਤ ੨ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਪੰਚਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੫ ॥

ओ३म्

# षोडश अध्याय।

श्री भगवानुवाच

मूलम् अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तपआर्जवम्॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਨਾਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਦੈਵੀ ਆਸੁਰੀ ਔਰ ਰਾਖਸ਼ੀ ਯੇਹ ਪ੍ਰਾਣੀਯੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਕਹੀ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿਖਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਕਾ ਆਰੰਭ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਨ ਡਰਨਾ, ਅੰਤਾਕਰਣ ਸੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਭੀ ਠਗੀ ਨ ਕਰਨੀ, ਔਰ ਝੂਠ ਬੋਲਨੇ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਔਰ ਆਚਾ-ਰਯ ਸੇ ਆਤਮ ਪਦ ਕਾ ਗਿਆਨ ਔਰ ਯੋਗ, ਇਨ ਕੀ ਇਸਥਿਤੀ, ਯਥਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਨ ਆਦੀ ਕਾ ਦਾਨ, ਵਹਿਰ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਦਮਨ, ਸ੍ਰੌਤ ਸਮਾਰਤ ਯਗ, ਵੇਦੋਂ ਕਾ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਤਪ ਚੰਦ੍ਰਾਇਣ ਆਦੀ, ਸਦਾ ਨਰਮ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਰਹਿਨਾ ॥ ੧ ॥

मू० अहिंसासत्यमक्रोध स्त्यागःशान्तिरपैशुनम्।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम्॥२॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਔਰ ਮਨ, ਬਾਣੀ, ਤਥਾ ਸ਼ਰੀਰ ਸੇ ਕਿਸੀ ਕੋ ਦੁਖ ਨ ਦੇਨਾ, ਸਤ੍ਯ ਬੋਲਨਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਨ ਕਰਨਾ, ਸਮ-ਸਤ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ, ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੋ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਖਨਾ, ਕਿਸੀ ਕਾ ਔਗੁਣ ਨ ਕਹਿਨਾ, ਜੀਵੋਂ ਮੇਂ ਦਯਾ, ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਮੇਂ ਲੋਭ ਕਾ ਨ ਕਰਨਾ, ਕੋਮਲਤਾ, ਲੱਜਾ, ਚਪਲਤਾ ਕਾ ਤਯਾਗ ਕਰਨਾ ॥ ੨ ॥

ਮੂ੦ तेजःत्तमा धृतिः शौच मद्रोहोनाति मानिता ।
भवन्ति सम्पदं दैवी मभिजातस्य भारत ॥ ३॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤੇਜ, ਸੈਹਨਾ, ਧੈਰਯ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਰਹਿਨਾ, ਦ੍ਰੋਹ ਨ ਕਰਨਾ, ਅਤੀ ਮਾਨੀ ਨ ਹੋਨਾ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤਿ ਕੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕੇ ਯੇਹ ਲਖਯਣ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਪਦ ਜਿਸ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨਾ ਹੋ ਉਸ ਪੁਰਖ ਮੇਂ ਅਭੈ ਸੇ ਲੇਕਰ ਅਤੀਮਾਨਤਾ ਪਰਯੰਤ ਵਾਈ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿ ਹੂਏ ਛੱਬੀਸ ਲਖਯਣ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਕਾ ਕਲਿਆਨ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਉਸ ਪੁਰੁਖ ਮੇਂ ਯੇਹ ਛੱਬੀਸ ਲਖਯਣ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩ ॥

ਮੂ੦ दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधःपारुष्य मेवच ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थसम्पद मासुरीम् ॥४॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤਿ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਪਾਖੰਡ, ਧਨ, ਵਿਦਿਆ ਆਦੀ ਸੇ ਅਹੰਕਾਰ, ਅਪਨੀ ਵਡਿਆਈ, ਕ੍ਰੋਧ, ਕਠੋਰਤਾ, ਵਿਚਾਰ ਕਾ ਨ ਹੋਨਾ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤਿ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੋ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕੇ ਯੇਹ ਲਖਯਣ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪ ॥

मू० दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरीमता ।
माशुचः सम्पदं दैवी मभिजातोऽसि पाण्डव ॥५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸੰਪਦੋਂ ਕਾ ਫਲ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਸੰਪਤਿ ਸੰਸਾਰ ਬੰਧਨਸੇ ਮੁਕਤੀਕੇ ਲੀਏ ਹੈ, ਔਰ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤਿ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਬੰਧਨ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਜਿਸ ਸੇ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਸ਼ੋਕ ਨ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਕਲਜਾਣ ਆਗੇ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗਿਆਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੋਖਜ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਦੈਵੀ ਸੰਪਤਿ ਕੇ ਲਖਜਣ ਜਿਨ ਮੇਂ ਹੋਂ ਵੋਹ ਗਿਆਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

मू० द्वौभूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एवच ।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਣੀਓਂ ਕੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਏਕ ਦੈਵੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਰ ਏਕ ਆਸੁਰੀ ਔਰ ਰਾਖਸੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋ ਆਸੁਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਦੈਵੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕਹਿ ਦੀ ਹੈ ਅਬ ਆਸੁਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋ ਮੇਰੇ ਸੇ ਤੂ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਜਿਸਕੇ ਸੁਨਨੇ ਸੇ ਬੁਰੀ ਬਾਤੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ प्रवृत्तिञ्च निवृत्तिञ्च जना न विदुरासुराः ।
न शौचं नापिचाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਅਧਿਆਇ ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਰਜੰਤ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤਿ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖੋਂ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੋਂ ਸੇ ਕਹੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਜੋ ਆਸੁਰ ਭਾਵ ਕੇ ਮਨੁਖ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਨ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਨ ਨਿਵਰਤੀ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਮੋਖਯ ਰੂਪ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਾ ਸਾਧਨ ਪੁਨਯ ਕਰਮ ਉਸ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤ ਔਰ ਜਿਸ ਅਨਰਥ ਭੂਤ ਹਿੰਸਾ ਆਦੀ ਰੂਪ ਕਰਮ ਸੇ ਨਿਵਰਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਉਸ ਸੇ ਨਿਵਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ ਉਨ ਮੇਂ ਨ ਤੋ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਨ ਸਦਾ-ਚਾਰ, ਨ ਸਤਯ ਵਚਨ, ਦਿਖਾਈ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਆਚਾਰ ਰਹਿਤ, ਮਾਯਾਵੀ ਔਰ ਝੂਠ ਬੋਲਨੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਮਨੁਖ ਹੈਂ ਵੈਹ ਆਸੁਰ ਹੈਂ ॥੭॥

ਮੂ॰ असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।
अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਜਗਤ ਕੇ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਨ ਇਸਕੇ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਇਸਥਿਤੀ ਕੇ ਕਾ-ਰਣ ਹੈਂ ਵੈਹ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਜਗਤ ਕੋ ਅਨਈਸ਼੍ਵਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕੀ ਸਿਖਯਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਕਾਮ ਸੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਏ ਹੂਏ

ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਕੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਜੋਗ ਸੇ ਸਭ ਜਗਤ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਹੈ ਕਿਆ ਕਹਿਨਾ ਹੈ ਕਾਮ ਹੀ ਹੈ ਕਾਰਣ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਜਗਤ ਹੈ ॥ ੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਆਦੀ ਕੋਈ ਇਸ ਜਗਤ ਕਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਕਾਮ ਹੀ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਓਂ ਕਾ ਉਤਪੱਤੀ ਕਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਸੁਰ ਲੋਕ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੮ ॥

ਮੂ੦ एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।
प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयीयजगतोऽहिताः ॥ ९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਮਲਨ ਚਿਤ ਵਾਲੇ ਮੰਦ ਮਤੀ ਭਿਆਨਕ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਜਗਤ ਕੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਐਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਾ ਆਸਰਾ ਲੇਕਰ ਜਗਤ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਰਮੇਸ਼੍ਰ ਕੋ ਮਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਦੇਹ ਆਤਮਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ੈਈ ਆਸੁਰ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਜਗਤ ਕੇ ਨ ਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਰੂਪ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੯ ॥

ਮੂ੦ काममाश्रित्यदुष्पूरं दम्भ मान मदान्विताः ।
मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान् प्रवर्त्तन्तेऽशुचिव्रताः १०

ਭਾਖਾਰਥ—ਵੋਹ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਦੁਖ ਸੇ ਹੈ ਪੂਰਤੀ ਜਿਸ ਕੀ ਐਸੇ ਮਨੋਰਥ ਕੋ ਆਸ਼ਰੇ ਲੇਕਰ ਦੰਭ, ਮਾਨ, ਮਦ, ਇਨੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਆਚਾਰ ਜਿਨ

ਕਾ, ਮੋਹ ਸੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹਠ ਕੋ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਅਵਿਚਾਰ ਸੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਾਂਸ, ਸ਼ਰਾਬ ਆਦੀ ਸੇਵਨ ਕੇ ਨਿਮਿੱਤ ਔਰ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਾਂਸ ਮਦਰ ਆਦੀ ਬ੍ਰਤਕੋ ਸੇਵਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਖਜੁਦ੍ਰ ਦੇਵਤਾ ਕੇ ਆਰਾਧਣ ਮੇਂ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

मू० चिन्तामपरिमेयांच प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।
कामोपभोगोपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥११॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੈਹ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਜਿਸਕਾ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਐਸੀ ਚਿੰਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰਲੈ ਪਰਯੰਤ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰ ਰਹਿ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਐਸੀ ਚਿੰਤਾ ਮੇਂ ਫਸੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਕਿ ਜੋ ਮਰਨੇ ਸੇ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਔਰ ਕਾਮ ਭੋਗੋਂ ਸੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਨਜ ਕੁਛ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਯੇਹ ਹੈ ਨਿਸਚਾ ਜਿਨਕਾ ਐਸੇ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਅਨਜਾਇ ਸੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇੰਦ੍ਰਜੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਜਿਨੋਂ ਕੇ ਔਰ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਉੱਤਮ ਵਸਤੂ ਹੈ ਵੈਹ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਭੋਗਨਾ ਹੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਛਾ ੨ ਖਾਨਾ, ਅਛਾ ਵਸਤ੍ਰ ਪਹਿਰਨਾ, ਔਰ ਅਛੀ ਇਸਤ੍ਰੀਓਂ ਕਾ ਭੋਗਨਾ, ਮਧੁਰ ਗੀਤ ਆਦੀ ਕਾ ਸੁਨਨਾ, ਇਤਆਦੀ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਕਾ ਸੇਵਨ ਹੀ ਪਰਮ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਇਸੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸਭ ਯਤਨ ਕੀਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਆਸੁਰ ਸੰਪਤੀ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੧ ॥

मू० आशापाशशतैर्बद्धा कामक्रोधपरायणाः ।
ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥१२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਆਸ਼ਾ ਕੇ ਸੈਕੜੋਂ ਫਾਂਸੀ ਸੇ ਬਾਂਧੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਬੇਗਿਣਤ ਆਸ਼ਾ ਮੇਂ ਫਸੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕੇ ਹੀ ਪਰਾਇਣ ਹੋ ਰਹਿ ਹੈਂ ਕਾਮ ਭੋਗੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਅਨਜਾਇ ਸੇ ਧਨ ਕੋ ਇਕਠਾ ਕਰਨੇ ਕੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਕੋ ਜਿਤਨਾ ੨ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਉਤਨੀ ੨ ਉਨਕੀ ਆਸ਼ਾ ਬੜ੍ਹਤੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ਉਨਕਾ ਚਿੱਤ ਭੀ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਫੰਸਾ ਹੂਆ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਕਭੀ ਇਕਾਗਰ ਹੋਨੇ ਕੋ ਅਵਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਪਾਤਾ ਇਸੀ ਸੇ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਇਨੋਂ ਮੇਂ ਹੀ ਤਤਪਰ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਧਨ ਕੋ ਅਨਜਾਇ ਸੇ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਕੇ ਲੀਏ ਛੀਨ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੨ ।

मू० इदमद्यमयालब्ध मिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਦੁਸ਼ਟ ਮਨੁਖੋਂ ਕਾ ਮਨੋਰਾਜ ਚਾਰ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਬ ਯੇਹ ਧਨ ਮੁਝਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂੰਗਾ ਯੇਹ ਧਨ ਤੋ ਮੇਰੇ ਹੈ ਹੀ ਔਰ ਯੇਹ ਭੀ ਫਿਰ ਧਨ ਮੁਝਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਨ ਆਸੁਰ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਯੇਹ ਆਸ਼ਾ ਬਨੀ ਰਹਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਯੇਹ ਧਨ ਤੋ ਅਭੀ ਹਮਕੋ ਮਿਲਾ ਹੈ ਔਰ ਯੇਹ ਆਗੇ ਮਿਲਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਔਰ ਯੇਹ

ਧਨ ਹੀ ਹਮਾਰੇ ਮਨ ਕੀ ਤੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਬ ਹਮ ਅਪਨੇ ਧਨ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਯੁਗਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਇਤਨਾ ਧਨ ਤੋ ਅਭੀ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸੰਚਿਤ ਹੋ ਹੀ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਇਤਨਾ ਆਗੇ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਤਨੇ ਧਨ ਸੇ ਹਮ ਲਖ ਪਤੀ ਵਾ ਕੋਟੀ ਪਤੀ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ॰ असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी ॥१४

ਭਾਖਾਰਥ–ਯੇਹ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਤੋ ਮੈਨੇ ਮਾਰਾ ਹੈ, ਔਰ ਦੂਸਰੋਂ ਕੋ ਭੀ ਮਾਰੂੰਗਾ, ਮੈਂ ਸਮਰਥ ਹੂੰ, ਮੈਂ ਭੋਗੀ ਹੂੰ, ਮੈਂ ਬਲਵਾਲਾ ਹੂੰ, ਔਰ ਸੁਖੀ ਹੂੰ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਯੇਹ ਦੇਵਦਤ ਨਾਮ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਤੋ ਮੈਨੇ ਮਾਰ ਡਾਲਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਥਾ ਔਰ ਯੇਹ ਛੋਟੇ ੨ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਰਹਿ ਹੈਂ ਇਨ ਕੋ ਭੀ ਮਾਰੂੰਗਾ ਮੈਂ ਪੁਤ੍ਰ ਪੌਤ੍ਰ ਆਦੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂੰ ਔਰ ਸੰਪਤੀ ਸੇ ਭੀ ਯੁਗਤ ਹੂੰ ਔਰ ਪੁਰਖਤੋ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਭਾਰ ਕੇ ਲੀਏ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏਹੈਂ॥੧੪॥

ਮੂ॰ आढ्योऽभिजनवानस्मि
कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य
इत्यज्ञान विमोहिताः ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਮੈਂ ਧਨਵਾਨ ਔਰ ਕੁਲੀਨ ਹੂੰ, ਮੇਰੇ ਸਦਰਸ਼ ਦੂਸਰਾ ਕੌਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਯਗ ਕਰੂੰਗਾ ਉਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਦਾਨ ਦੂੰਗਾ, ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂੰਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਮੋਹਿਤ ਹੂਏ ਆਸੁਰ ਜਨ ਮਨੋਰਾਜ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਧਨ ਵਿਦਿਆ ਆਦੀ ਮਦਜ ਸੇ ਯੁਗਤ ਆਸੁਰ ਪੁਰਖ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਧਨ ਆਦੀ ਸਮ੍ਰਿਧੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂੰ ਸਾਤ ਕੁਲੋਂ ਮੇਂ ਵੇਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚਲੇ ਆਤੇ ਹੈਂ ਮੈਂ ਬੜੇ ੨ ਵਾਜਪੇਯ ਆਦੀ ਯਗੋਂ ਸੇ ਔਰ ਸਭ ਕਾ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰੂੰਗਾ ਅਰਥਾਤ ਮੁਝ ਸੇ ਬੜ ਕਰ ਕੋਈ ਜਗ ਮੇਂ ਧਨ ਕਾ ਖਰਚ ਨ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਔਰ ਨਟ ਨਿਰਤਕ ਆਦੀ ਕੋ ਭੀ ਧਨ ਦੂੰਗਾ ਜਿਸ ਸੇ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕੀਰਤੀ ਹੋਗੀ ਫਿਰ ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂੰਗਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪ ਮਨੋਰਥ ਸੇ ਵਿਮੋਹਿਤ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਕੇ ਮਨੁਖ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

मू॰ अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।
प्रसक्ताःकामभोगेषु पतन्तिनरकेऽशुचौ ॥१६॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਨੇਕ ਮਨੋਰਾਜ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਵਿਭ੍ਰਾਂਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਜਿਨਕਾ, ਮੋਹ ਜਾਲ ਮੇਂ ਫਸੇ ਹੂਏ, ਕਾਮ ਭੋਗੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੈਂ ਵੋਹ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਰਕ ਮੇਂ ਪੜੇਗੇਂ ॥੧੬॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਚਿੱਤ ਬ੍ਰਿਤਿਯੋਂ ਸੇਂ ਯੁਕਤ ਔਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਧਨੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ, ਮੋਹ ਸੇ ਚਾਰੋਂ ਓਰ ਫਸੇ ਹੂਏ, ਔਰ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗੋਂ ਮੇਂ ਯੁਗਤ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਵੈਤਰਣੀ ਆਦੀ ਨਰਕ ਮੇਂ ਗਿਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੬ ॥

मू॰ आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विता ।
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥१७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਪਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਕੋ ਬੜਾ ਜਾਨ ਕਰ ਨ ਨਮ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਮਹਾਤਮਾ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਨਮ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ ਧਨ ਕੇ ਮਾਨ ਰੂਪ ਮਦ ਸੇ ਭਰੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਜੋ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਹੈਂ ਵੋਹ ਪਾਖੰਡ ਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਰਹਿਤ ਨਾਮ ਯਗ ਸੇ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਵੋਹ ਯਗ ਨਹੀਂ ਜਿਸਕੋ ਵੋਹ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਸਕਾ ਯਗ ਨਾਮ ਬਨਾ ਰਖਾ ਹੈ ਵਾ ਨਾਮ ਕੇ ਲੀਏ ਯਗ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਦੰਭ ਸੇ ਯਗ ਆਦੀ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਵਿਧੀ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ ਦੰਭ ਸੇ ਯਗ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਸੁਰਗ ਆਦੀ ਫਲ ਭੀ ਦੁਰਲਭ ਹੈ। ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੋਖਯ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਉਸ ਕੀ ਤੋ ਆਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ॥ ੧੭ ॥

ਸ੍ਰੂ० अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਹੰਕਾਰ, ਬਲ, ਧਰਮ ਕਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਦੋਸ਼, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਇਨ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਆਸੁਰ ਜਨ ਅਪਨੇ ਦੇਹ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਦੇਹ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਮੈਂ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੂ ਮੁਝ ਸੇ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰ ਮਨੁਖ ਬੁਧੀ ਬ੍ਰਿਤੀਓਂ ਕਾ ਸਾਖੀ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਜੋ ਮੈਂ ਹੂੰ ਉਸ ਮੇਰੀ

ਆਗਿਆ ਕੋ ਉਲੰਘਣ ਕਰਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹੈਂ, ਔਸ ਸਤਿ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਵ ਮਹਾਤਮਾ ਉਨਕੇ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਨ ਸੈਹਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈਂ ॥ ੧੮ ॥

मू० तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभा नासुरीष्वेव योनिषु ॥१९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਮੇਰੇ ਸਾਥ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰੂਰ, ਔਰ ਜੋ ਨਰੋਂ ਮੇਂ ਨੀਚ ਹੈਂ ਉਨ ਆਸੁਰ ਮਨੁਖੋਂ ਕੋ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮਾਰਗੋਂ ਮੇਂ ਵਹਾਂ ਭੀ ਆਸੁਰੀ ਯੂਨੀਯੋਂ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਸਰਪ ਵਿਯਾਘ੍ਰ ਆਦਿ ਯੂਨੀਯੋਂ ਮੇਂ ਸਦਾ ਡਾਲਤਾ ਹੂੰ ਕੈਸੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਅਮੰਗਲ ਮੂਰਤੀ ਹੈਂ ॥ ੧੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਐਸੇ ਜੋ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਭੂਤ, ਸਾਧੂ ਜਨੋਂ ਕੇ ਦ੍ਵੇਸ਼ੀ, ਔਰ ਮੁਝ ਸੇ ਭੀ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ, ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਦੁਖ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ, ਕ੍ਰੂਰ, ਨਿਰਦੈ ਸੁਭਾਵ, ਮਨੁਖੋਂ ਮੇਂ ਅਧਮ, ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਵਾਲੇ, ਮਨੁਖ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਨਰਕ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗੋਂ ਮੇਂ ਆਸੁਰੀ ਕ੍ਰੂਰ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਸਰਪ ਸਿੰਘ ਆਦੀ ਯੂਨੀਆਂ ਉਨ ਮੇਂ ਨਿਰੰਤਰ ਡਾਲਤਾ ਹੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਵੈਹ ਅਸ਼ੁਭ ਪਾਪੀ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਉਨਕੋ ਪਾਪੀ ਯੂਨੀਯੋਂ ਕੇ ਜੀਵੋਂ ਮੇਂ ਜਨਮ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੯ ॥

मू० आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैवकौंतेय ततो यान्त्यधमांगतिम्॥२०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਵੈਹ ਮੂੜ੍ਹ ਆਸੁਰੀ ਯੂਨੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਮੁਝਕੋ ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਸਕੇ ਅਨੰਤਰ ਅਧਮ ਗਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਯੁਗ ਮੇਂ ਭੀ ਮੇਰੇ ਭਗਤੋਂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੇ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ

ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ॥ ੨੦ ॥

मू० त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशन मात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथालोभ स्तस्मादेतत्त्रयंत्यजेत् ।२१

ਭਾਖਾਰਥ--ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਔਰ ਲੋਭ, ਯੇਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਨਰਕ ਕਾ ਦ੍ਵਾਰ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਰਕ ਮੇਂ ਔਰ ਪਸ਼ੂ ਆਦੀ ਦੁਸ਼ਟ ਯੂਨੀਯੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰੇ ॥ ੨੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਬ ਸੰਪੂਰਣ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਕਾ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇਨ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭੇਦੋਂ ਮੇਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਆਜਾਤੀ ਹੈ, ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਸੇ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਕਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਯੇਹ ਹੀ ਸਭ ਅਨਰਥੋਂ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ ਵੁਹ ਯੇਹ ਹੈਂ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਔਰ ਲੋਭ ਔਰ ਜੋ ਅਪਨਾ ਕਲਿਆਣ ਚਾਹੇ ਤੋ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇ ਜਿਸਸੇ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਨਾਸ਼ਕ ਹੈਂ ॥ ੨੧ ॥

मू० एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनःश्रेय स्ततो याति परांगतिम् ॥२२

ਭਾਖਾਰਥ—ਕਾਮ ਆਦੀ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਾ ਫਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਨਰਕ ਕੇ ਦ੍ਵਾਰੋਂ ਸੇ ਛੂਟਾ ਹੂਆ ਪੁਰਖ ਆਤਮਾ ਕਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਆਦੀ ਕੋ ਪ੍ਰਿਥਮ ਤਿਆਗ ਕਰ ਪੀਛੇ ਆਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸ਼ੁਭ ਆਚਰਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਪਰਮਗਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਔਖਧੀ ਕੁਪਥ੍ਯ ਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਸੇ ਅਪਨਾ ਗੁਣ ਕਰਤੀ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਜਪ, ਪਾਠ, ਆਦੀ ਕਾਮ ਆਦੀ ਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਸੇ ਹੀ ਫਲ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਇਨਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਸੇ ਹੀ ਅੰਤਰਮੁਖ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਨੇ ਸੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਸੇ ਮੁਕਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਰਣ ਕਾਮ ਆਦੀ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ० यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्ततेकामकारतः ।
न ससिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परांगतिम् ॥२३

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਕੋ ਛੋੜ ਕਰ ਇੱਛਾ ਪੂਰਬਕ ਵਰਤਤਾ ਹੈ ਵੁਹ ਨ ਸਿਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਨ ਸੁਖ ਕੋ ਨ ਪਰਮਗਤੀ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਉਸਕੋ ਨ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਸੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ ਨ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸਿੱਧੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਨ ਪਰਲੋਕ ਮੇਂ ਸਦਗਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਤੀ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਾ ਕਾਰਣ ਔਰ ਮੋਖ ਸੇ ਅਰਥ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰੈਣ ਕਾ ਕਾਰਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੇ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਉਪਾਇ ਸਿਧ ਹੈਂ ਔਰ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਨਹੀਂ ॥੨੩॥

ਮੂ० तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वाशास्त्रविधानोक्तं कर्मकर्तुमिहार्हसि ॥ २४॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सम्पत्तिविवर्णनयोगो नाम
षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਿਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਯੇਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਯੇਹ ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਮੇਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੇਰੇ ਕੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਜੋ ਕਰਨਾ ਕਹਾ ਹੈ ਉਸ ਕਰਮ ਕੋ ਜਾਨ ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕੋ ਤੂ ਯੋਗ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਰ ਜਿਸਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕੀਆ ਹੈ ਉਸਕੋ ਨ ਕਰ ॥ ੨੪ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਖੋੜਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੬ ॥

ओ३म्

# सप्तदश अध्याय।

अर्जुन उवाच

मूलम् येशास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः।
तेषांनिष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੇਰੇ ਕੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਸ ਬੀਜ ਕੋ ਲੇਕਰ ਅਰਜੁਨ ਪੂਛਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸ਼੍ਰਧਾ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਅਪਨੀ ਇੱਛਾ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਆਰਾਧਣ ਆਦੀ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨ ਕੀ ਕਿਆ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੈ ਸਤੋਗੁਣੀ ਹੈ ਵਾ ਰਜੋਗੁਣੀ ਵਾ ਤਮੋਗੁਣੀ।੧।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਨ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਨ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਵੇਦ ਔਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਆਸਤਿਕ ਬੁਧੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਸਤੋਗੁਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਵਾ ਰਜੋਗੁਣੀ ਅਥਵਾ ਤਮੋਗੁਣੀ ॥ ੧ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु॥२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਸ੍ਵਾਭਾਵਿਕ ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੇ ਆਪਹੀ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਵੈਹ ਸ਼ਰਧਾ ਸਤੋ-ਗੁਣੀ ਰਜੋਗੁਣੀ ਔਰ ਤਮੋਗੁਣੀ ਹੈ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸੁਨ ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਪੁਰਖ ਮਰਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੈਸਾ ਕੁਛ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰ ਕਾ ਕੀਆ ਹੂਆ ਧਰਮ ਆਦੀ ਸੰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੁਭਾਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਵੁਹੀ ਸੁਭਾਵ ਜਹਾਂ ਜਨਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁਈ ਜੋ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਪੂਜਨੇ ਮੇਂ ਸ਼ਰਧਾ ਵੋਹ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਔਰ ਰਜੋਗੁਣ ਸੇ ਸਿਧ ਹੁਈ ਜੋ ਯਖ੍ਯ ਰਾਖਸ਼ੋਂ ਕੇ ਪੂਜਨੇ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉਸਕੋ ਰਾਜਸੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਜੋ ਤਮੋਗੁਣ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁਈ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪਿਸ਼ਾਚੋਂ ਕੇ ਪੂਜਨੇ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉਸਕੋ ਤਾਮਸੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਨ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਮੇਰੇ ਸੇ ਤੂ ਸੁਨ ॥ ੨ ॥

ਮੂ॰ सत्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धा स एव सः ॥ ३॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਕੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਯੇਹ ਜੀਵ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਹੈ ਜਿਸਕੀ ਜੈਸੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵੋਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਕੇ ਵੈਸਾਹੀ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਤ੍ਵ ਜੋ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੁਗਤ ਅੰਤਾਕਰਣ ਉਸ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਯੇਹ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਭੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਤੋਗੁਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਜੁਗਤ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ੨ ਦੇਵਤਾ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ ਵੈਸਾਹੀ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਰਧਾ ਜੁਗਤ ਯਖ੍ਯ ਆਦੀ ਕੋ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਉਨਕੇ ਸੁਭਾਵ ਔਰ ਉਨੋਂ ਕੇ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤਾਮਸੀ ਸ਼ਰਧਾ ਜੁਗਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪਿਸ਼ਾਚ ਆਦਿਕੋਂ ਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਉਨਕੇ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩ ॥

ਮੂ॰ यजन्ते सात्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ।
प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਕਾਰਯ ਭੇਦ ਸੇ ਦਿਖਾਤੇ ਹੈਂ। ਸਤੋਗੁਣੀ ਮਨੁਖ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਰਜੋਗੁਣੀ ਯਖਜ ਰਾਖਸ਼ੋਂ ਕੋ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ। ਤਮੋ-ਗੁਣੀ ਜਨ ਪ੍ਰੇਤ ਔਰ ਭੂਤ ਗਣੋਂ ਕੋ ਹੀ ਪੂਜਤੇ ਹੈ॥ ੪॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਸਕੀ ਕੌਨ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਯੇਹ ਬਾਤ ਕੈਸੇ ਜਾਨੀ ਜਾਇ ਉਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਦੇਵ ਆਦੀ ਪੂਜਨ ਰੂਪ ਕਾਰਯ ਸੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਆਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਦੇਵ ਆਦੀ ਪੂਜਨ ਕੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸੇ ਹੀ ਸਤੋਗੁਣ ਆਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਜੁਗਤ ਮਨੁਖ ਜਾਨੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪॥

मू०अशास्त्रविहितंघोरं तप्यन्ते ये तपोजनाः ।
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः॥५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਜਨ ਦੰਭ ਅਹੰਕਾਰ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈਂ ਔਰ ਕਾਮ ਰਾਗ ਕੇ ਬਲ ਸੇ ਯੁਗਤ ਵੈਹ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਘੋਰ ਤਪ ਕੋ ਤਪਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਦੰਭ ਔਰ ਅਹੰਕਾਰ ਸੇ ਯੁਗਤ ਔਰ ਜੋ ਕਾਮ ਵਿਸ਼ੇ ਔਰ ਰਾਗ ਜੋ ਉਸਕੇ ਭੋਗਨੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਉਸਕੇ ਕਾਰਣ ਔਖਧੀ ਆਦੀ ਸੇਵਨ ਸੇ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਵਿਧਾਨ ਕੀਆ ਜੋ ਘੋਰ ਤਪ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀਓਂ ਕੋ ਪੀੜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਔਰ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੋ ਭੀ ਜੋ ਪੀੜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਤਪ ਉਸਕੋ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫॥

मू० कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान्॥६

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਗਿਆਨੀ ਮਨੁਖ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਜੋ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕਾ ਸਮੂਹ ਉਸਕੋ ਦੁਰਬਲ

ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਭੀਤਰ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਇਸਥਿਤ ਜੋ ਮੈਂ ਹੂੰ ਮੁਝਕੋ ਭੀ ਦੁਖ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਤੂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਅਸੁਰ ਜਾਨ ॥ ੬ ॥

ਮੂ੦ आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेद मिमं शृणु ॥ ७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਆਹਾਰ ਭੀ ਸਭ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ਔਰ ਯਗ, ਤਪ, ਦਾਨ ਯੇਹ ਭੀ ਸਭਕੋ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਭੇਦ ਤੂ ਸੁਨ ॥੭॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਬ ਰਸਵਾਲੇ ਸਨਿਗਧ ਆਦੀ ਭੋਜਨ ਪਿਆਰੇ ੨ ਕ੍ਰਮ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਰਾਜਸ ਤਾਮਸ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਪਿਆਰੇ ਦਿਖਾਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਐਸੇ ਆਹਾਰ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈਂ ਇਸਕਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਯੇਹ ਕਿ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਯੇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਏ ਜਹਾਂ ਰਸ ਸਨਿਗਧ ਆਦੀ ਭੇਦ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਆਹਾਰ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਉਨੋਂ ਮੇਂ ਹਮਾਰੀ ਕੌਨ ਸੇ ਆਹਾਰ ਮੇਂ ਸੁਭਾਵ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣੀ ਆਹਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੋ ਤੋ ਆਪ ਕੋ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਜਾਨੇ ਔਰ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਹੋਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ॥ ੭ ॥

ਮੂ੦ आयुःसत्त्वबलारोग्य सुखप्रीतिविवर्द्धनाः।
रस्याः स्निग्धाः स्थिराःहृद्या आहाराःसात्विकप्रियाः८

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਤੋਗੁਣੀ ਆਹਾਰ ਕਾ ਲਖ੍ਯਣ ਔਰ ਫਲ ਭੀ ਏਕ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਥਵਾ, ਚਿੱਤਕੀ, ਇਸਥਿਰਤਾ, ਬਲ, ਆਰੋਗ੍ਯਤਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਸੁਖ, ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ। ਇਨ ਛੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਬੜ੍ਹਾਨੇ ਵਾਲੇ ਰਸ ਯੁਗਤ, ਸਨਿਗਧ, ਖਾਨੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਚਿਰ

ਕਾਲ ਇਸਥਿਰ ਰਹਨੇ ਵਾਲੇ, ਔਰ ਜਿਸਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਮਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਏ, ਯੇਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਆਹਾਰ ਸਤੋਗੁਣੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ॥ ੮ ॥

ਮੂ० कट्वम्ललवणात्युष्ण तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहारा राजस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣੀ ਆਹਾਰ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਭੋਜਨ ਅਤੀ ਕਟੂ ਮਰਚ ਆਦੀ ਔਰ ਜੋ ਅਤੀ ਖਟਾ ਆਂਮ ਕਾ ਆਚਾਰ ਆਦੀ, ਔਰ ਜਿਸ ਭੋਜਨ ਮੇਂ ਲਵਣ ਬਹੁਤ ਹੋ, ਜੋ ਭੋਜਨ ਬਹੁਤ ਗਰਮ ਹੋ, ਜੋ ਅਤੀ ਤੀਖਣ ਹੋ, ਜੈਸੇ ਸਿਰਕਾ ਆਦੀ ਔਰ ਜੋ ਅਤੀ ਰੂਖਾ ਹੋਏ ਜੈਸੇ ਕੰਗਨੀ ਕੋਧਰਾ ਆਦੀ ਔਰ ਜਿਸਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਉਦਰ ਮੇਂ ਦਾਹ ਹੋ ਜੈਸੇ ਸਰਸੋਂ ਕਾ ਸਾਗ ਆਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭੋਜਨ ਰਜੋਗੁਣੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਪਿਆਰੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਕੈਸੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਆਹਾਰ ਦੁਖ ਸ਼ੋਕ ਔਰ ਰੋਗ ਇਨ੍ਹੋਂਕੇ ਬਢ਼ਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬੁਧੀ ਮਾਨ ਪੁਰਖ ਐਸੇ ਭੋਜਨੋ ਮੇਂ ਅਪਨੀ ਰੁਚੀ ਕੋ ਦੇਖਕੇ ਅਪਨੇ ਮੇਂ ਰਜੋਗੁਣੀ ਕੀ ਬ੍ਰਿਧੀ ਕੋ ਜਾਨਕੇ ਧੀਰੇ ੨ ਅਭਿਆਸ ਸੇ ਐਸੇ ਭੋਜਨੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ ਜਿਸ ਸੇ ਯੇਹ ਦੁਖਆਦਿਕੋਂ ਕਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਰਜੋਗੁਣ ਹੈ॥੯॥

ਮੂ० यातयातं गतरसं पूतिपर्य्युषितञ्च तत् ।
उच्छिष्टमपिचामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥१०

ਭਾਖਾਰਥ—ਤਮੋਗੁਣੀ ਆਹਾਰ ਕਾ ਲਖ੍ਯਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜਿਸਕੋ ਬਨਕਰ ਏਕ ਪਹਿਰ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੋ, ਜੋ ਸੀਤਲ ਹੋਗਿਆ ਹੋ, ਜਿਸ ਮੇਂ ਦੁਰਗੰਧ ਹੋਗਈ ਹੋ, ਬਾਸੀ ਹੋ, ਔਰ ਜੋ ਜੂਠਾ ਹੋ, ਔਰ ਅਭਖ੍ਯ ਹੋ। ਯੇਹ ਭੋਜਨ ਤਮੋਗੁਣੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਪਿਆਰੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਸਦਾ ਇਸਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰੇ॥ ੧੦॥

ਮੂ੦ अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः॥११॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਬ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਯਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਯਗ ਫਲ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਕੇਵਲ ਈਸ਼੍ਵਰ ਆਰਾਧਣ ਬੁਧੀ ਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਧੀ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਮੇਂ ਭੀ ਯਗ ਕਾ ਸਰੂਪ ਹਮਕੋ ਸਿਧ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਕੋ ਏਕਾਗਰ ਕਰਕੇ ਐਸੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਸੇ ਜੋ ਯਗ ਕੀਆ ਜਾਏ ਵੋਹ ਸਤੋ ਗੁਣ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ॥ ੧੧॥

ਮੂ੦ अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्॥ १२॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਅਬ ਰਜੋਗੁਣੀ ਯਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਯਗ ਕੇ ਫਲਕੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਮੇਂ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਅਥਵਾ ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਦਿਖਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਜੋ ਯਗ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਯਗ ਕੋ ਤੂ ਰਜੋਗੁਣੀ ਜਾਨ॥ ੧੨॥

ਮੂ० विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਤਮੋਗੁਣੀ ਯਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਵੇਦ ਵਿਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਔਰ ਜਿਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਅੰਨ ਨਹੀਂ ਦੀਆ ਜਾਏ ਮੰਤ੍ਰ ਰਹਿਤ ਔਰ ਜੈਸੀ ਕੁਛ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਦਖਣਾ ਕਹੀ ਹੈ ਉਸ ਸੇ ਰਹਿਤ ਔਰ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਯਗ ਕੋ ਤਾਮਸ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਯਗ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਏਕ ਰੀਤੀ ਸਮਝ ਕਰ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕੁਪਾਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਠੰਢਾ, ਬਾਸਾ, ਕੱਚਾ, ਪੱਕਾ, ਅੰਨ ਜਿਵਾ ਦੇਨਾ, ਨ ਉਨਕਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ, ਨ ਚਰਨੋਂ ਕਾ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨਾ, ਨ ਮੀਠਾ ਬੋਲਨਾ, ਨ ਪੀਛੇ ਦਖਣਾ ਦੇਨਾ। ਐਸੇ ਯਗ ਕੋ ਤਾਮਸ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ० देवद्विजगुरुप्राज्ञ पूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्य्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਤਪ ਕਾ ਸਰੂਪ ਵਰਨਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਦੇਵਤਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਗੁਰੂ, ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ, ਇਨ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨਾ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਕੋਮਲਤਾ, ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਕਰਨਾ। ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੀ ਹਿੰਸਾ ਨ ਕਰਨੀ, ਯੇਹ ਸਭ ਸ਼ਰੀਰਕ ਤਪ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ਼ਰੀਰ ਤਪ ਕਾ ਅਰਥ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਸ਼ਰੀਰ ਹੈ ਪਰਧਾਨ ਜਿਨੋਂ ਮੇਂ ਐਸੇ ਜੋ ਕਾਰਯ ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਔਰ ਕਰਤਾ ਆਦੀ ਇਨ ਸੇ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਸ਼ਾਰੀਰਕ ਤਪ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ੦ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यंप्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तपउच्यते॥१५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਬਾਣੀ ਕਾ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਜਿਸ ਵਚਨ ਸੇ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੋ ਭੈ ਆਦੀ ਨ ਹੋਏ ਜੋ ਵਚਨ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰਾ ਔਰ ਹਿਤਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਯੇਹ ਚਾਰੋਂ ਬਾਤੇਂ ਜਿਸ ਮੇਂ ਹੋਂ ਔਰ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਅਭਿਆਸ ਭੀ ਹੋ ਉਸਕੋ ਬਾਣੀ ਮਯ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ੦ मनः प्रसादसौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येत त्तपोमान स मुच्यते ॥ १६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਮਨ ਕਾ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਮਨ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਨਾ ਸੌਮਯ ਹੋਨਾ, ਬਾਣੀ ਕਾ ਰੋਕ ਰਖਨਾ, ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ ਮਨ ਕਾ ਰੋਕਨਾ, ਵਰਤਾਉ ਮੇਂ ਛਲ ਨ ਕਰਨਾ ਯਹ ਮਨ ਕਾ ਤਪ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

## ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੁਖ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਜੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਉਸਕੋ ਸੌਮਯਤ੍ਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸੇ ਮੁਖ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੀ ਬਨਾ ਰਹਿ, ਭਾਵ ਸ਼ੁਧ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜਹਾਂ ਕਿਸੀ ਸੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਾਲ ਮੇਂ ਕਪਟ ਨ ਕਰਨਾ ਯਹਾਂ ਯੇਹ ਨਿਸਚੇ ਜਾਨਨਾ ਕਿ ਮੁਖਯ ਮਾਨਸ ਤਪ ਤੋ ਮਨ ਕੇ ਨਿਰੋਧ ਹੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਮਨ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਔਰ ਮੌਨ ਰਹਿਨਾ ਔਰ ਭਾਵ ਸੰਸ਼ੁਧੀ ਯੇਹ ਤੋ ਉਸਕੇ ਹੋਨੇਕੇ ਅਨੰਤਰ ਕਾਰਯ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਮਾਨਸ ਤਪ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

ਮੂ੦ श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।
अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ਼ਰੀਰ ਮਨ ਬਾਣੀ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਤਪ ਹੈ ਯੇਹ ਭੇਦ ਤੇ ਪੀਛੇ ਕਹਾ ਅਬ ਤਪਕੇ ਸਤੋ-ਗੁਣੀ ਭੇਦ ਆਦੀ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਫਲ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣੀ ਤਪਕਾ ਲਖਸ਼ਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਇੱਛਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਏਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਪਰਮ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਸ਼ਰੀਰ ਸੇ ਜੋ ਤਪ ਕੀਆ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸਤੋਗੁਣੀ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ੦ सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भे न चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਰਾਜਸ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਜੋ ਤਪ ਸਤਕਾਰ ਮਾਨ ਪੂਜਾ ਕੇ ਅਰਥ ਦੰਭ ਸੇ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤਪ ਕੋ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਰਾਜਸ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਚਲ ਹੈ ਔਰ ਨ ਕਭੀ ਇਸਥਿਰ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਤਕਾਰ ਨਾਮ ਸਾਧੂਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ਜਿਸਸੇ ਕੋਈ ਯੇਹ ਜਾਨੇ ਕੇ ਯੇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੜਾ ਤਪਸ੍ਵੀ ਹੈ, ਮਾਨ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਜਿਸ ਸੇ ਅਪਨੇ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੀ ਉਠਕੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਆ ਕਰੇ, ਪੂਜਾ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਜਿਸ ਮੇਂ ਕੋਈ ਅਪਨੇ ਪੈਰ ਧੋਕੇ ਆਸਨ ਮੇਂ ਬੈਠਾਕੇ ਗੰਧ ਪੁਸ਼ਪ ਆਦਕੋਂ ਸੇ ਪੂਜਨ ਕਰੇ ਔਰ ਭੋਜਨ ਕਰਾਵੇ ॥ ੧੮ ॥

मू० मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामस मुदाहृतम् ॥१९॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਾਮਸ ਤਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਤਪ ਅਵਿਵੇਕ ਅਰਥਾਤ ਬੇ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਮੈਂ ਸਤ੍ਰੂਓਂ ਕੋ ਮਾਰ ਡਾਲੂੰਗਾ ਐਸੇ ਹਠ ਸੇ ਔਰ ਜਿਸ ਤਪ ਸੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੋ ਪੀੜਾ ਹੋ ਔਰ ਜੋ ਤਪ ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਅਰਥਾਤ ਉਚਾਟਨ ਮਾਰਨ ਆਦੀ ਦੁਖ ਕੇ ਲੀਏ ਕੀਆ ਜਾਏ ਵੋਹ ਤਾਮਸ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

मू० दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशेकोलेच पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ।२०।

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਬ ਸਤੋਗੁਣ ਆਦੀ ਦਾਨਕੇ ਤੀਨ ਭੇਦ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਿਥਮ ਸਤੋਗੁਣੀ ਦਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਵਸ਼ਜ ਹਮਨੇ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਜੈਸੇ ਉਪਨੈਨ ਆਦੀ ਸੰਸਕਾਰ ਕੇ ਪੀਛੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਜੋ ਦਾਨ ਦੀਆ ਹੈ ਉੱਤਮ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਉੱਤਮ ਕਾਲ ਮੇਂ ਔਰ ਸੁਪਾਤ੍ਰ ਮੇਂ ਨ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਕੋ ਜੋ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਦਾਨ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਨੁਪਕਾਰੀ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਉਸਕੇ ਬਦਲੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨੇ ਕੋ ਅਸਮਰਥ ਹੋ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੇਸ਼ ਕੁਰੂ ਖੇਤ੍ਰ ਆਦੀ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਾਲ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵਜਤੀਪਾਤ ਆਦੀ ਉਸਮੇਂ ਨ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੇਦ ਵੇਦਾਂਗੋਂ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਔਰ ਅਛੇ ਆਚਰਣੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਐਸੇ ਪਾਤ੍ਰ ਭੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੇਂ ਜੋ ਦਾਨ ਦੀਆ ਜਾਏ ਵੋਹ ਸਤੋਗੁਣ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

ਮੂ੦ यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।
दीयते च परिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਰਜੋਗੁਣੀ ਦਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਦਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਕਾਰ ਕੇ ਲੀਏ ਦੀਆ ਜਾਏ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਕੋ ਮੈਂ ਦਾਨ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ਯੇਹ ਪੁਰਖ ਕਿਸੀ ਕਾਲ ਮੇਂ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਭੀ ਉਪਕਾਰ ਕਰੇਗਾ, ਅਥਵਾ ਇਸ ਦਾਨ ਕਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਯੇਹ ਫਲ ਕਹਾ ਹੈ ਵੋਹ ਹਮਕੋ ਹੋਏ ਇਸ ਰਾਹ ਸੇ ਜੋ ਦਾਨ ਦੀਆ ਜਾਏ, ਔਰ ਜੋ ਦਾਨ ਕਲੇਸ਼ ਸੇ ਦੀਆ ਜਾਏ ਔਰ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੇ ਦਾਨ ਤੋ ਕੀਆ ਪਰੰਤੂ ਸਹਿਜ ਕ੍ਰਿਪਣਤਾ ਕੇ ਦੋਸ਼ ਮੇਂ ਕਲੇਸ਼ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹੋਏ ਵੋਹ ਰਾਜਸ ਦਾਨ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ॥ ੨੧॥

ਮੂ੦ अदेशकाले यद्दान मपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामस मुदाहृतम् ॥ २२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਤਾਮਸ ਦਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਦਾਨ ਮਲੇਛ ਆਦੀ ਕੇ ਮਿਲਾਪ ਸੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ, ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਦੀ ਪੁਨਜ ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਸੂਤਕ ਆਦੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਾਲ ਮੇਂ ਦੀਆ ਜਾਏ ਔਰ ਜੋ ਦਾਨ ਅਪਾਤ੍ਰ ਜੋ ਮੂਰਖ ਚੋਰ ਜੁਵਾਰੀ ਵੇਸ਼ਵਾਗਾਮੀ ਬ੍ਰਹਾਮਣੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਦੀਆ ਜਾਏ, ਅਸਤ-ਕਾਰ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਿਯ ਵਚਨ ਪਾਓਂ ਮੇਂ ਧੋਨਾ ਔਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ ਇਨ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਏ, ਔਰ ਜੋ ਅਵਗਿਆ ਸੇ

ਅਰਥਾਤ ਪਾਤ੍ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਕਟੂ ਵਚਨ ਆਦੀ ਸੇ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਦਾਨ ਹੋਏ ਵੋਹ ਦਾਨ ਤਾਮਸ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ॰ ॐतत्सदितिनिर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥२३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਯਗ ਦਾਨ ਤਪ ਆਦੀ ਕੀ ਸਤਗੁਣਤਾ ਕੇ ਲੀਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਓਂ ਤਤਸਤ ਇਸਕਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਉਚਾਰਣ ਵੇਦਾਂਤੋਂ ਮੇਂ ਸਿਮਰਣ ਕੀਆ ਹੈ ਉਸ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਉਚਾਰਣ ਸੇ ਬ੍ਰਾਂਹਮਣ ਵੇਦ ਔਰ ਯਗ ਪਹਿਲੇ ਉੱਤਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਰਚੇ ਗਏ ਹੈਂ ॥੨੩॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਨਾਨ, ਦਾਨ, ਭੋਜਨ ਆਦੀ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਔਰ ਪੀਛੇ ਓਂ ਤਤਸਤ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਕੋ ਤੀਨ ਵਾਰੇ ਪੜੇ ਤੋ ਅੰਗ ਹੀਨ ਭੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੋ ਤੋ ਵੇਦੋਕਤ ਫਲ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਯੇਹ ਵਿਧੀ ਅਨਾਦੀ ਹੈ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਭਗਵਾਨ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਕਾ ਮਹਾਤਮਯ ਪ੍ਰਿਥਕ ੨ ਕਹੇਂਗੇ, ਏਕ ੨ ਨਾਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਕਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ॰ तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपः क्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀਨੇ ਪ੍ਰਿਥਮ ਓਂ ਤਤ੍ਸਤ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਨਾਮ ਕੋ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦੀ ਕੋ ਰਚਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਓਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਵੇਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੀ

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਉਕਤ ਯਗ ਦਾਨ ਤਪ ਇਤ ਆਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਸਦਾ ਹੂਆ ਕਰਤੀ ਹੈਂ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ੦ तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञ तपः क्रियाः ।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्तेमोक्षकाङ्क्षिभिः२५

ਭਾਖਾਰਥ—ਓਂ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਕਰ ਤਤ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਮੋਖਸ਼ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ ਤਤ ਇਸ ਨਾਮ ਕਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਕੇ ਫਲ ਕੀ ਇੱਛਾ ਨ ਰਖਕਰ ਯਗ ਤਪ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਆ ਔਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਦਾਨ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ੦ सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते॥२६

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਦ ਭਾਵ ਮੇਂ ਔਰ ਸਾਧੂ ਭਾਵ ਮੇਂ ਸਤ ਯੇਹ ਨਾਮ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਵਿਵਾਹ ਆਦੀ ਮੰਗਲ ਕਰਮ ਸੇ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ।੨੬।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਓਂ ਸ਼ਬਦ ਔਰ ਤਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਉਚਾਰਣ ਵਿਧੀ ਕੋ ਕਹਿਕਰ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਉਚਾਰਣ ਵਿਧਿ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਭਗਵਾਨ ਮੇਂ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਪ੍ਰਿਯੋਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਕਿਸੀ ਨੇ ਪੂਛਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇਵਦੱਤ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈ ਤੋ ਵੋਹ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੈ ਯਹਾਂ ਸਦ ਭਾਵ ਮੇਂ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਿਯੋਗ ਹੂਆ, ਔਰ ਸਾਧੂ ਭਾਵ ਮੇਂ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਪ੍ਰਿਯੋਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਖੋਟੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ ਅਸਾਧੂ ਪਰਖ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਵੋਹ ਅਛੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਏ ਉਸ

ਕੋ ਸਾਧੂ ਭਾਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਅਰਥ ਮੇਂ ਭੀ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਪ੍ਰਿਯੋਗ ਲੋਕ ਮੇਂ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ( ਸਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ) ਯੇਹ ਅਛਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ ਯਹਾਂ ਸਤ ਸ਼ਬਦ ਕੇ ਕਹਿਨੇ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੇਂ ਸਾਧੂਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ० यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्मचैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਮੇਂ ਭੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਹੈ। ਯਗ, ਤਪ, ਔਰ ਦਾਨ ਮੇਂ ਜੋ ਇਸਥਿਤੀ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸਤਿ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਈਸ਼ਰ ਅਰਥ ਕਰਮ ਕੋ ਭੀ ਸਤਿ ਹੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਯਗ, ਤਪ, ਦਾਨ, ਆਦੀ ਕਰਮ ਅੰਗ ਹੀਨ ਭੀ ਹੋ ਤੋਭੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਓਂਤਤਸਤ ਇਨ ਤੀਨ ਨਾਮੋਂ ਕੇ ਉਚਾਰਣ ਸੇ ਅੰਗੋਂ ਸੇ ਪਰੀਪੂਰਣ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੭ ॥

ਮੂ० अश्रद्धयाहुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतञ्च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ नच तत प्रेत्य नो इह ॥२८

इतिश्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागो नाम
सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

———

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਜੋ ਦਾਨ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਕੇਵਲ ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਦਿਖਲਾਵੇ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਸਕਾ ਫਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬਿਨ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਜੋ ਹਵਨ ਕੀਆ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੋ ਦਾਨ ਦੀਆ ਹੈ, ਔਰ ਜੋ ਤਪ ਕੀਆ ਹੈ, ਔਰ ਉਸਤਤੀ ਨਮਸਕਾਰ ਆਦੀ ਕਰਮ ਕੀਆ ਹੈ ਵੈਹ ਸਭ ਅਸਤ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਸਾਧਨ ਮਾਰਗ ਸੇ ਬਾਹਰ ਨ ਉਸਕਾ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਫਲ ਹੈ ਔਰ ਨ ਪਰਲੋਕ ਮੇਂ ਹੈ ॥੨੮॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਸਪਤਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੭ ॥

ओ३म्

# अष्टादश अध्याय।

अर्जुन उवाच

मूलम् संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथिक् केशिनिषूदन ॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਬੜੀਆਂ ਭੁਜਾਂ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸੰਨਿਆਸ ਕੇ ਤਤ੍ਵ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਮੈਂ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਹੇ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੇ ਕੇਸ਼ੀ ਦੈਤਜ ਕੋ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਔਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਤਤ੍ਵ ਕੋ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਅਠਾਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸਭ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਅਰਥ ਔਰ ਸਭ ਵੇਦੋਂ ਕਾ ਭੀ ਅਰਥ ਕਹਿਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਲੀਏ ਇਸ ਅਠਾਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਕਾ ਆਰੰਭ ਹੈ। ਅਰਜੁਨ ਤੋ ਸੰਨਿਆਸ ਔਰ ਤਿਆਗ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਸੇ ਪੂਛਤਾ ਹੈ ॥ ੧॥

श्री भगवानुवाच

मू० काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयोविदुः।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणः ॥ २॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਪੰਡਿਤ ਲੋਗ ਸਕਾਮ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕੋ ਸੰਨਿਆਸ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ

ਕਈ ਪੰਡਿਤ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪੂਰਬ ਅਧਿਆਓਂ ਮੇਂ ਜਹਾਂ ੨ ਸੰਨਿਆਸ ਔਰ ਤਿਆਗ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਅਰਥ ਜੁਦਾ ਕਹੀਂ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਇਸ ਸੇ ਪੂਛਤੇ ਹੂਏ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਪਦੋਂ ਕਾ ਅਰਥ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਾਮਜ ਜੋ ਅਸ਼੍ਵਮੇਧ ਆਦੀ ਯਗ ਉਨਕਾ ਜੌ ਤਿਆਗ ਉਸਕੋ ਪੰਡਿਤ ਲੋਗ ਸੰਨਿਆਸ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਕਹਿਤੇਹੈਂ, ਔਰ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਨਿਤਨੈਮਿਤਿਕ ਸਬ ਕਰਮੋਂ ਕ ਆਤਮ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਜੋ ਫਲ ਉਸ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕੋ ਤਿਆਗ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨ ॥

मू० त्यागं दोषवदित्यंके कर्मप्राहुर्मनिषिणः ।
यज्ञदानतपःकर्म नत्याज्यमितिचापरे ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕੇਈ ਪੰਡਿਤ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਯੁਗਤ ਕਰਮ ਤਿਆਗਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਔਰ ਕਈ ਪੰਡਿਤ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਯਗ, ਦਾਨ, ਤਪ, ਇਨ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਨ ਤਿਆਗਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗ ਮੇਂ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਾਲੋਂਕਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਯਗ ਆਦੀ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਹਿੰਸਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਇਸਵਾਸਤੇ ਉਸਕੋ ਤਿਆਗਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਔਰ ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ ਵਾਲੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਵੇਦ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਜੋ ਵੇਦੋਂ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਹਿੰਸਾ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੀ ਹੋ ਤੋ ਭੀ ਵੋਹ ਕਰਮ ਅਛਾ ਹੈ, ਅਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਦੋਨੋਂ ਕਾ ਮਤ ਸਤ ਹੈ ॥੩॥

मू० निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरत सत्तम ।
त्यागोहि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः॥४॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਸ ਤਿਆਗ ਕੇ ਵਿਖੇ ਮੇਂ ਮੇਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕੋ ਤੂ ਸੁਨ ਹੇ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਉੱਤਮ ਅਰਜੁਨ ਤਿਆਗ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਿਆਗ ਔਰ ਸੰਨਿਆਸ ਕੇ ਵਿਖੇ ਮੇਂ ਜੋ ਅਨੇਕ ਮਤ ਹੈਂ ਉਨ ਮੇਂ ਜੋ ਤਿਆਗ ਔਰ ਸੰਨਿਆਸ ਕਾ ਨਿਸਚੇ ਹੈ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸੁਨ ਜੇਕਰ ਭੀ ਤਿਆਗ ਔਰ ਸੰਨਿਆਸ ਕਾ ਏਕ ਹੀ ਅਰਥ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਤਿਆਗ ਤਾਮਸ ਰਾਜਸ ਸਾਤ੍ਰਿਕ ਭੇਦ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਇਸਕੋ ਹਰਿ ਏਕ ਪੁਰਖ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਇਸਸੇ ਮੇਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸਰਵਨ ਕਰ।੪

ਮੂ੦ यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।
यज्ञोदानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੋਹ ਕੌਨਸਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯਗ, ਦਾਨ, ਔਰ ਤਪ ਯੇਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਜਿਸਸੇ ਯਗ, ਦਾਨ, ਔਰ ਤਪ, ਯੇਹ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੀਲ ਜੋ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਉਨਕੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

ਮੂ੦ एतान्यपि कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਤਪ, ਦਾਨ, ਆਦੀ ਕਰਮ ਆਸਕਤੀ ਔਰ ਫਲ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੇ ਨਿਸਚੇ

ਕਰਕੇ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹੈਂ ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਉੱਤਮ ਮਤ ਹੈ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਪ ਦਾਨ ਆਦੀਕਰਮ ਸਰਧਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖਕੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੋ ਸ਼ੁਧ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਮੁਮੁਖਜ਼ੂ ਕੋ ਭੀ ਅਵਸ਼ਜ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਏ ਬਿਨਾ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸੁਧੀ ਸੇ ਜੋ ਵੇਦੋਕਤ ਬਹਿਰੰਗ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਪਾਪ ਕੇ ਭਾਗੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

मू० नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्याग स्तामसः परिकीर्तितः ॥७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਪੂਰਬ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿ ਤਿਆ-ਗ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਨਿਤਜ ਸੰਧਜਾ ਉਪਾਸਨ ਆਦੀ ਕਰਮ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਯਦੀ ਮੋਹ ਸੇ ਉਸਕਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਤੋ ਤਮੋਗੁਣੀ ਤਿਆਗ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਗਿਆਨੀ ਜੋ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮੁਮੁਖਜ਼ੂ ਉਸਕੇ ਲੀਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨਿਤਜ ਜੋ ਸੰਧਯਾ ਉਪਾਸਨ ਆਦੀ ਕਰਮ ਉਸਕਾ ਤਿਆਗਨਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਸੇ ਅਗਿਆਨੀ ਕੋ ਅਪਨੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਕਰਨਾ ਇਸ਼ਟ ਹੈ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਕੇ ਕਰਨੇ ਸੇ ਬਿਨਾ ਹੋਤੀ ਨਹੀਂ ॥ ੭ ॥

मू० दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।
सकृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਐਸੇ ਹੀ ਯੇਹ ਕਰਮ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੈ ਇਸ ਬੁਧੀ ਸੇ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਦੁਖ ਕੇ ਭੈ ਸੇ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਰਜੋਗੁਣੀ ਸੇ ਸਿਧ ਹੂਆ ਜੋ ਤਿਆਗ ਉਸਸੇ ਗਿਆਨ ਪੂਰਬਕ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤ੍ਰਿਆਗ ਕਾ ਫਲ ਜੋ ਮੋਖਜ ਉਸਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥ ੮ ॥

ਮੂ० कार्यमित्येवयत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।।
सङ्गंत्यक्त्वा फलञ्चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥९

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਤੋਗੁਣੀ ਤਿਆਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਹਮਕੋ ਅਵਸ਼ਜ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਾਹੀਏ ਯੇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਸੰਗ ਕੋ ਔਰ ਫਲ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਜੋ ਤਿਆਗ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਤਿਆਗ ਨਿਸ਼ਚੇ ਸੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਮਾਨਾ ਹੈ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੇਕਰ ਭੀ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਕਾ ਫਲ ਵੇਦ ਮੇਂ ਕਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੁਨਾ ਜਾਤਾ ਤੋ ਭੀ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਔਰ ਕਰਮ ਕੇ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜੋ ਪਾਪ ਦੋਸ਼ ਉਸਕੀ ਨਿਰਵਰਤੀ ਯੇਹੀ ਦੋਨੋਂ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਕੇ ਫਲ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਭੀ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੯ ॥

ਮੂ० न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशलेनानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधा वीछिन्न संशयः॥१०

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ਼ੁਧ ਅੰਤਾਕਰਣ ਵਾਲੇ ਕਾ ਲਖਜਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਕੁਸ਼ਲ ਅਰਥਾਤ ਨ ਅਛਾ ਜੋ ਸਕਾਮ

ਕਰਮ ਉਸਕੇ ਸਾਥ ਜੋ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਅਰਥਾਤ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਔਰ ਕੁਸ਼ਲ ਜੋ ਪੁਨਜ ਕਰਮ ਉਸ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਐਸਾ ਜੋ ਤਿਆਗੀ ਆਤਮ ਨਿਸ਼ਠ ਵੈਹ ਸੰਦੇਹ ਰਹਿਤਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੦ ॥

मू० नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते॥११॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਯਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝੇ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਤਿਆਗਨੇ ਸੇ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਹੀ ਤਿਆਗ ਦੇਨਾ ਅੱਛਾ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ ਸਮਸਤ ਕਰਮ ਤਿਆਗਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਜੋ ਕਰਮ ਕੇ ਫਲ ਕਾ ਤਿਆਗੀ ਹੈ ਵੈਹ ਗਿਆਨੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸਸੇ ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰਖ ਨਿਤਜ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਕਰਮ ਫਲ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਯਹਾਂ ਤਿਆਗੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਪਰਮਾਰਥ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਸੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਆਤਮਭਾਵ ਰਹਿਤ ਪੁਰਖ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

मू० अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य नतु संन्यासिनां क्वचित् १२

ਭਾਖਾਰਥ–ਨਰਕ ਆਦੀ ਔਰ ਸ੍ਵਰਗ ਆਦੀ ਔਰ ਮ੍ਰਿਤ ਲੋਕ ਮੇਂ ਮਨੁਖ ਆਦੀ ਦੇਹੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਯੇਹ ਤੀਨ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਕਰਮ ਕਾ ਫਲ ਮਰ ਕਰ ਸਕਾਮ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮੀਓਂ ਕੋ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਨਿਸ਼ਟ ਜੋ ਨਰਕ ਔਰ ਸੂਕਰ ਆਦੀ ਤਿਰਯਕ ਜੋਨੀ, ਇਸ਼ਟ ਜੋ ਦੇਵ ਆਦੀ ਜੋਨੀ, ਔਰ ਮਿਸਰ ਜੋ ਪੁਨਜ ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਮਿਲੀ ਹੂਈ ਮਨੁਖ ਜੋਨੀ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਰੂਪ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਫਲ ਹੈ ਔਰ ਅਤੀ ਤੁਛਤਾ ਸੇ ਖਜਣ ਮਾਤ੍ਰ ਮੇਂ ਨਾਸ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਫਲ ਕੋ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਤੇ ਵੈਹ ਅਗਿਆਨੀ ਕਰਮੀ ਲੋਕ ਜੂਠੇ ਜੋ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਦੇਹਪਾਤ ਕੇ ਅਨੰਤਰ ਪਰਲੋਕ ਮੇਂ ਐਸਾ ਫਲ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠ ਪਰਮਹੰਸ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥੧੨॥

मू० पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्येकृतान्तेप्रोक्तानि सिद्धयेसर्वकर्म्मणाम् १३

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੀ ਸਿਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਕਾਰਨ ਸਾਂਖਜਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੇਂ ਕਹਿ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਤੂ ਮੇਰੇ ਸੇ ਸੁਨ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸਸੇ ਜੋ ਪਰਮਾਰਥ ਦਰਸ਼ੀ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸਕੋ ਅਵਿਦਿਆ ਕਲਪਿਤ ਸਭ ਕਰਮ ਉਨਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਔਰ ਦੇਹ ਆਦੀ ਕੋ ਆਤਮ ਭਾਵ ਸੇ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਉਸਸੇ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਯਹ ਸਭ ਸਿਧਾਂਤ ਅਗਾਰੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਦਿਖਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

मू० अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथिक्विधम् ।
विविधाश्च पृथिक् चेष्टा दैवं चैवात्रपंचमम् ॥१४॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਨ ਕਾਰਣੋਂ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਜੋ ਸ਼ਰੀਰ ਅਰਥਾਤ ਇੱਛਾ, ਦ੍ਵੇਸ਼, ਸੁਖ, ਗਿਆਨ, ਆਦਿਕੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਗਟਤਾ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਜੋ ਸ਼ਰੀਰ ਔਰ ਕਰਤਾ ਜੋ ਬੁਧੀ ਆਦੀ ਉਪਾਧੀ ਯੁਗਤ ਆਤਮਾ ਅਰਥਾਤ ਬੁਧੀਆਦੀ ਧਰਮ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਮੇਂ ਦੇ-ਖਨੇ ਵਾਲਾ ਭੋਗਤਾ ਜੀਵ, ਔਰ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਸ਼ਿਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਸ੍ਰੋਤ੍ਰਆਦਿਕ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਔਰ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਣ ਅਪਾਣ ਆਦੀ ਪਵਨੋਂ ਕੀ ਚੇਸ਼ਟਾ, ਔਰ ਚਖ੍ਯੂ ਆਦੀ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਪਾਂਚਵਾਂ ਜੋ ਦੈਵ ਅਰਥਾਤ ਸੂਰਯ ਆਦੀ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਸਮੂਹ ਪਾਂਚ ਹੈਂ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ० शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नरः ।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥१५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਮਨੁਖ ਸ਼ਰੀਰ ਬਾਣੀ ਮਨ ਸੇ ਜੋ ਕਰਮ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅੱਛਾ ਯਾ ਖੋਟਾ ਉਸਕੇ ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਹੇਤੂ ਹੈਂ ਜੋ ਪੂਰਬ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਕਹੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ० तत्रैवं सति कर्तार मात्मान केवलं तु यः ।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵਹਾਂ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਨੇ

ਪਰ ਫਿਰ ਜੋ ਆਤਮਾ ਕੋ ਕਰਤਾ ਐਸਾ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਨੇ ਸੇ ਵੈਹ ਮੰਦ ਮਤੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਯਥਾਰਥ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਪੂਰਬ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਸੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਕ੍ਰੈ ਹੈ ਸ਼ਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰੇ ਆਦੀ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਜਲਗਤ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕੀ ਤਰਹ ਆਤਮਾ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਦੌੜਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਮੂਰਖ ਬਾਲਕ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਭੀ ਦੌੜਤਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

ਮੂ० यस्य नाहं कृतोभावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
हत्वापि स इमाँल्लोकान्त हन्ति मनिवध्यते॥१७

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸਕੋ ਅਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਯੇਹ ਕਰਮ ਮੈਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਇਸ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਪਾਂਚ ਹੇਤੂ ਹੈਂ ਮੈਂ ਸੁਧ ਅਵਿਦਿਆ ਰਹਿਤ ਹੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਸਕੀ ਬੁਧੀ ਕਭੀ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਨਾਮ ਕਲੇਸ਼ ਜੁਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਵੈਹ ਇਨ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਰਤਾ ਹੈ ਨ ਬੰਧਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਹਿੰਸਾ ਰੂਪ ਕਰਮ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਅਧਰਮ ਰੂਪ ਫਲ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੧੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਤਮਾ ਨ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਨ ਮਰਤਾ ਹੈ ਇਤਆਦੀ ਵਚਨੋਂ ਸੇ

ਆਤਮਾ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਸਿਧ ਹੂਆ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਔਰ ਨਿਤਯ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਕੈਸੇ ਕਿਸੀ ਕੋ ਮਰਵਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮਾਰ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਥਨ ਸੇ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਕਰਮ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾ ਨ ਹੋਨਾ ਸਿਧ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ० ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्म संग्रहः ॥ १८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਉਨ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਜੋ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ, ਗਿਆਨ, ਔਰ ਜਾਨਨੇ ਯੋਗ, ਯੇਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਕਰਮੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ ਔਰ ਕਰਤਾ, ਕਰਮ, ਕਾਰਣ ਯੇਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਮ ਕਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਪਦਾਰਥ ਜਾਨਾ ਜਾਵੇ ਉਸਕੋ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਜਾਨਨੇ ਯੋਗ ਹੈ ਉਸਕੋ ਗੇਯ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਬੁਧੀ ਆਦੀ ਉਪਾਧੀ ਹੀ ਕੋ ਅਪਨਾ ਸਰੂਪ ਮਾਨ ਰਹਾ ਹੈ ਐਸਾ ਜੋ ਅਵਿਦਿਆ ਕਲਪਿਤ ਭੋਗਤਾ ਜੀਵ ਵੋਹ ਯਹਾਂ ਜਾਨਨੇਵਾਲਾ ਪਰੀ ਗਿਆਤਾ ਯੇਹ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਪ੍ਰਵਰਤਿਕ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਾਰਣ ਕਰਮ ਔਰ ਕਰਤਾ ਇਨ ਭੇਦੋਂ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਕਰਮ ਕਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਸੇ ਕਰਮ ਕੀਆ ਜਾਵੇ ਉਸਕੋ ਕਰਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਕਰਣ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਕ ਬਾਹਿਰਕਾ ਦੂਸਰਾ ਭੀਤਰ ਕਾ ਜੈਸੇ ਸ਼੍ਰੋਤ੍ਰ ਔਰ ਨੇਤ੍ਰ ਆਦੀ, ਯੇਹ ਬਾਹਰ ਕੇ ਕਰਣ ਹੈਂ ਮਨ ਔਰ ਬੁਧੀ ਯੇਹ ਭੀਤਰ ਕੇ ਕਰਣ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਕਰਤਾ ਕੋ ਕ੍ਰਿਯਾਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਕਰਨੇ ਕੋ ਇਸ਼ਟ ਹੋ ਉਸਕੋ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਦੇਵਦੱਤ ਘੋੜੇ ਕੋ ਬਾਂਧਤਾ ਹੈ ਯਹਾਂ ਘੋੜਾ ਕਰਮ ਹੈ, ਔਰ ਜੋ ਮਨ ਆਦੀ ਕਰਣੋਂ ਕੋ ਵਿਯਾਪਾਰ ਮੇਂ ਲਗਾਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਰਤਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਬੁਧੀ ਆਦੀ ਉਪਾਧੀ ਯੁਕਤ ਚੇਤਨ ਆਤਮਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

ਮੂ॰ ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।
प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥१९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਗਿਆਨ ਜੋ ਜਾਨਨੇ ਕਾ ਸਾਧਨ, ਕਰਮ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਯਾ, ਔਰ ਕਰਤਾ ਜੋ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾ ਸਿਧ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਏਹ ਸਭ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਭੇਦ ਸੇ ਤੀਨ ੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਕਹਿ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਅੱਛੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਕਰ ਸੁਨ ॥ ੧੯ ॥

ਮੂ॰ सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥२०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਸੇ ਖਰਿਤ ਏਕ ਰੂਪ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਉਸ ਗਿਆਨ ਕੋ ਤੂ ਸਤੋਗਣੀ ਜਾਨ ॥ ੨੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਿਥਮ ਗਿਆਨ ਕੇ ਤੀਨ ਭੇਦ ਵਰਨਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ. ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੇ ਲੇਕਰ ਬੁਧਿ ਪਰਜੰਤ ਨਿਆਰੇ ੨ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਹੀ ਵਿਭਾਗ ਰਹਿਤ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਨਿਤਜ ਆਤਮ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਦੇਖੀ ਜਾਏ ਉਸਕੋ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਗਿਆਨ ਅਰਥਾਤ ਸਮਜਕ ਦਰਸਨ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਤੂ ਜਾਨ ॥ ੨੦ ॥

ਮੂ॰ पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान् ।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥२१॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਰਜੋਗੁਣੀ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਿਥਕ ਰੂਪ ਸੇ ਜੋ ਗਿਆਨ ਉਸਕੋ ਤੂ ਰਜੋਗੁਣੀ ਜਾਨ ਇਸੀਕੋ ਫਿਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਸੇ ਜਾਨਤਾ ਹੈ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਸ ਗਿਆਨ ਕੋ ਤੂ ਰਜੋਗੁਣੀ ਜਾਨ ॥ ੨੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਸੇ ਸ਼ਰੀਰ੨ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭੇਦ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ ਅਰਥਾਤ ਯੇਹ ਔਰ ਹੈਂ ਹਮ ਔਰ ਹੈਂ ਇਸ ਰੀਤੀ ਸੇ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਸੇ ਭਿੰਨ ਹੀ ਨਿਆਰੇ ੨ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਜਾਨੇ ਉਸਕੋ ਰਾਜਸ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੧ ॥

मू० यत्तुकृत्स्नवदेकस्मिन् कार्येसक्तमहैतुकम् ।
अतत्त्वार्थवदल्पञ्च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਤਮੋਗੁਣੀ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਗਿਆਨ ਏਕ ਕਾਰਯ ਮੇਂ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀ ਤਰਹ ਸਕਤ ਹੈ ਜੈਸੇ ਆਪਕੋ ਦੇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਇਤਨੇ ਹੀ ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਕੋ ਜਾਨਨਾ ਯੇਹ ਸ਼ਰੀਰ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ ਯੇਹੀ ਮੂਰਤੀ ਪਾਖਾਨ ਕੀ ਕੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਯੇਹ ਗਿਆਨ ਹੇਤੂ ਰਹਿਤ ਔਰ ਪਰਮਾਰਥ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੁਛ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਜੋ ਗਿਆਨ ਵੋਹ ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬਹੁਤ ਸੇ ਲੋਕ ਜਿਨਕੀ ਤਮੋਗੁਣ ਸੇ ਬੁਧੀ ਆਬ੍ਰਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਐਸੇ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਏਕ ਦੇਹ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕੋ ਔਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਹੀ ਕੋ ਦੇਵ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਜੋ ਸਰਬ ਬਿਆਪਕ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਏਕ ਹੀ ਜਗਹ ਉਨੋਂ ਨੇ ਮਾਨਾ ਇਸ ਸੇ ਉਨਕੀ ਮੂਰਖਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ० नियतं संगरहित मरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेप्सु ना कर्म यत्तत्सात्विक मुच्यते ॥२३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਕਰਮ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਉਸਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਮ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਫਲਕੀ ਚਾਹ ਨ ਰਖਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖਨੇ ਜੋ ਨਿਤ੍ਯ ਕਰਮ ਸੰਗ ਰਹਿਤ ਬਿਨਾ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਕੇ ਕੀਆ ਹੈ ਵੋਹ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ० यत्तुकामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः ।
क्रियते बहुलायासं तद्राजस मुदाहृतम् ॥ २४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਕਰਮ ਫਲ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਅਹੰਕਾਰ ਯੁਗਤ ਕਰਤਾ ਸੇ ਬਡੇ ਸ਼੍ਰਮ ਸੇ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਰਾਜਸ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੪॥

ਮੂ० अनुबन्धं क्षयं हिंसा मनपेक्ष्य च पौरुषम् ।
मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪੀਛੇ

ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਫਲ, ਦ੍ਰਵ ਆਦੀ ਕਾ ਖਰਚ, ਹਿੰਸਾ, ਔਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ, ਇਨ ਚਾਰੋਂ ਕੋ ਨ ਦੇਖਕਰ ਮੋਹਿ ਸੇ ਜੋ ਕਰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਕਰਮ ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ॥ ੨੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਉਤ੍ਰ ਕਾਲ ਮੇਂ ਜੋ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਫਲ ਉਸਕੋ ਅਨੁਬੰਧ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਰਥਾਤ ਇਸਕੇ ਕਰਨੇ ਸੇ ਅਗਾਰੀ ਕਿਆ ਫਲ ਹੋਗਾ ਐਸਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਔਰ ਇਸ ਕਰਮ ਕੇ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਇਤਨਾ ਧਨ ਨਾਸ਼ ਹੋਗਾ ਯੇਹ ਵਿਚਾਰ ਨ ਕਰਨਾ, ਔਰ ਇਸਕੇ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਾਣੀਯੋਂ ਕੀ ਹਿੰਸਾ ਹੋਗੀ, ਔਰ ਇਸ ਕਰਮ ਕੇ ਕਰਨੇ ਕੀ ਹਮਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਵ ਨਹੀਂ ਯੇਹ ਭੀ ਜਿਸ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਜਾਇ ਕੇਵਲ ਮੋਹ ਵਸ ਸੇ ਕੀਆ ਜਾਇ ਉਸ ਕਰਮ ਕੋ ਤਾਮਸ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ० मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युत्साह समन्वितः ।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्त्तासात्विकउच्यते॥२६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਰਤਾ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸੰਗ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਅਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ, ਧੈਰਯ ਔਰ ਉਤਸਾਹ ਸੇ ਯੁਗਤ, ਸਿਧੀ ਔਰ ਅਸਿਧੀ ਮੇਂ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਐਸਾ ਕਰਤਾ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ॥ ੨੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਿਆਗ ਦੀਆ ਹੈ ਕਰਤਾਪਣੇ ਕਾ ਅਭਿਮਾਨ ਰੂਪ ਸੰਗ ਜਿਸਨੇ, ਮੇਂ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਐਸਾ ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਹਿਤਾ, ਔਰ ਕਰਮ ਫਲ ਕੀ ਸਿੱਧੀ ਔਰ ਨ ਸਿੱਧੀ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਮੇਂ ਹਰਖ ਵਿਖਾਦ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਕੇਵਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੇ ਜੋ ਕਰਮ ਮੇਂ ਤਤਪਰ ਹੈ ਵੋਹ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ० रागीकर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥२७

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣੀ ਕਰਤਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰੀਤੀ ਯੁਗਤ, ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੋ ਚਾਹਨੇ ਵਾਲਾ, ਲੋਭੀ ਅਰਥਾਤ ਅਨਜ ਕੇ ਧਨ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਦੂਸਰੇ ਕੋ ਦੁਖ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ, ਭੀਤਰ ਬਾਹਿਰ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਔਰ ਕਰਮ ਕੀ ਸਿੱਧੀ ਔਰ ਅਸਿੱਧੀ ਮੇਂ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਵੋਹ ਕਰਤਾ ਰਾਜਸ ਕਹਾਤਾ ਹੈ॥ ੨੭॥

ਮੂ० अयुक्तःप्राकृतस्तब्धः शठोनैष्कृतिकोऽलसः ।
विषादीदीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥२८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਰਤਾ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਕਰਮ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਨ ਰਖਨੇ ਵਾਲਾ, ਵਿਵੇਕ ਰਹਿਤ, ਨ ਨਮ੍ਰ, ਮਾਯਾਵੀ ਸ਼ਠ, ਦੂਸਰੇ ਕਾ ਅਪ-ਮਾਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਆਲਸੀ, ਵਿਰੋਧ ਰਖਨੇ ਵਾਲਾ, ਥੋੜੇ ਸੇ ਕਾਮ ਕੋ ਦੇਰ ਸੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਐਸਾ ਕਰਤਾ ਤਮੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ॥ ੨੮॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸਕਾ ਚਿੱਤ ਕਭੀ ਇਕਾਗ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੂਆ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਰਥਾਤ ਗ੍ਰਾਮੀਨ ਉਪਨੈਨ ਆਦੀ ਸੰਸਕਾਰ ਰਹਿਤ, ਬੁਧੀ ਯੁਗਤ ਹੋਕਰ ਜੋ ਵਿਖਾਦ ਯੁਗਤ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸ਼ੋਕ ਗ੍ਰਸਤ ਸਾ ਰਹੇ ਜੋ ਦੀਰਘ ਸੂਤ੍ਰੀ ਨਾਮ ਏਕ ਦਿਨ ਕੇ ਕਾਮ ਕੋ ਮਹੀਨੇ ਮੇਂ ਸਮਾਪਤ ਕਰੇ ਐਸਾ ਕਰਤਾ ਤਾਮਸ ਕਹਾਤਾ ਹੈ॥ ੨੮॥

ਮੂ੦ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय ॥ २९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬੁਧੀ ਕਾ ਔਰ ਧੈਰਯ ਕਾ ਭੇਦ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਭੇਦ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ੨ ਮੇਰੇ ਸੇ ਤੂ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ॥ ੨੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦਿਗਵਿਜਯ ਕੇ ਸਮਯ ਮਨੁਖੋਂ ਕੇ ਧਨ ਕੋ ਔਰ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਧਨਕੋ ਜੋ ਜੀਤ ਕੇ ਲੇਆਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਨਾਮ ਧਨੰਜਯ ਹੈ, ਯਿਹ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥ ੨੯ ॥

ਮੂ੦ प्रवृत्तिञ्च निवृत्तिञ्च कार्यकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षञ्च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थसात्त्विकी ३०

ਭਾਖਾਰਥ—ਬੁਧੀ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਥਮ ਸਤੋ-ਗੁਣੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਬੁਧੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਔਰ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਔਰ ਕਾਰਯ ਔਰ ਅਕਾਰਯ ਭੈ, ਅਭੈ, ਬੰਧ, ਮੋਖਜ, ਕੋ ਜਾਨਤੀ ਹੈ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੋਹ ਬੁਧੀ ਸਤੋਗੁਣੀ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬੰਧਨ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਮੋਖਜ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ, ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਵਿਹਿਤ ਕਰਮ ਉਸ ਮੇਂ ਜੋ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਨਾ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਨਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਨਿਖਿਧ ਕਰਮ ਉਸਮੇਂ ਨ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਨੇ ਕੋ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਯਹਾਂ ਗਿਆਨ ਤੋ ਬੁਧੀ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ ਔਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਯੁਗਤ ਅੰਤਾ-

ਕਰਣ ਕਾ ਨਾਮ ਬੁਧੀ ਹੈ। ਇਸਸੇ ਪਹਿਲੇ ਗਿਆਨ ਕੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਥਨ ਮੇਂ ਭੀ ਪੁਨਰੁਕਤ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਨਨਾ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧ੍ਰਿਤੀ ਭੀ ਬੁਧੀ ਹੀ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

ਮੂ० यया धर्ममधर्मञ्च कार्यञ्चाकार्यमेव च ।
अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਰਜੋਗੁਣੀ ਬੁਧੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਬੁਧੀ ਸੇ ਧਰਮ, ਜੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਕਤ ਅਧਰਮ, ਜੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਿਖਿਧਕਾਰਯ, ਜੋ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ੍ਯ ਕਰਮ, ਅਕਾਰਯ ਜੋ ਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਕਰਮ, ਇਨ ਸਭ ਕੋ ਯਥਾਵਤ ਨਿਰਨੈ ਪੂਰਬਕ ਜੋ ਜਾਨ ਸਕੇ ਵੋਹ ਬੁਧੀ ਰਾਜਸੀ ਕਹਾਤੀ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਮੂ० अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसा वृता ।
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२

ਭਾਖਾਰਥ-ਤਮੋਗੁਣੀ ਬੁਧੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਬੁਧੀ ਤਮੋਗੁਣੀ ਸੇ ਢਕੀ ਹੂਈ ਅਧਰਮ ਕੋ ਧਰਮ ਮਾਨਤੀ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਉਲਟਾ ਸਮਝਤੀ ਹੈ ਵੋਹ ਬੁਧੀ ਤਾਮਸੀ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਤਮੋਗੁਣ ਸੇ ਯੁਗਤ ਬੁਧੀ ਅਧਰਮ ਕੋ ਧਰਮ ਰੂਪ ਸੇ ਜਾਨੇ ਅਰਥਾਤ ਜੂਆ, ਮਦ੍ਯ ਪਾਨ, ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗ, ਪਸ਼ੂ ਹਿੰਸਾ ਆਦੀ ਅਧਰਮ ਹੀ ਕੋ ਧਰਮ ਮਾਨੇ ਔਰ ਭੀ ਜੋ ਜਾਨਨੇ ਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਉਲਟਾ ਜਾਨੇ ਵੋਹ ਬੁਧੀ ਤਾਮਸੀ ਕਹੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

मृ० धृत्या यया धारयते मनः प्राणेन्द्रियक्रियाः ।
योगेनाऽव्यभिचारिण्या धृतिः सापार्थ सात्त्विकी।३३

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਧੈਰਯ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਉਸਮੇਂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਤੋਗੁਣੀ ਧੈਰਯ ਕਾ ਲਖਯਣ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਰਮ ਕੇ ਯੋਗ ਸੇ ਵਯਭਿਚਾਰੀ ਜਿਸ ਧ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਮਨ ਪ੍ਰਾਣ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੋ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੋਹ ਧੈਰਯ ਸਤੋਗੁਣੀ ਹੈ ॥੩੩॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਚਿੱਤ ਕੀ ਏਕਾਗਰਤਾ ਜਿਸ ਵਯਭਿਚਾਰ ਰਹਿਤ ਧੈਰਯ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਨ ਛੂਟਨੇ ਵਾਲੀ ਚਿੱਤ ਕੀ ਧਾਰਨਾ ਸੇ ਮਨ ਪ੍ਰਾਣ ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੁਮਾਰਗ ਸੇ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰਕੇ ਅਛੇ ਅਸਥਾਨ ਧਾਰਣ ਕੀਜਾਏ ਵੋਹ ਧਾਰਣਾ ਸਾਤ੍ਵਕੀ ਕਹਾਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੇ ਮਨ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਔਰ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਭੀ ਕੁਮਾਰਗ ਮੇਂ ਨ ਹੋਨੇ ਪਾਵੈ ਉਸਕੋ ਸਾਤ੍ਵਕੀ ਧ੍ਰਿਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੩ ॥

मृ० यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन ।
प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी। ३४

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣੀ ਧ੍ਰਿਤਿ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਧ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਧਰਮ ਕਾਮ ਅਰਥਕੋ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਾਮ ਹੀ ਮੇਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਧਰਮ ਆਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੇ ਫਲਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਧ੍ਰਿਤਿ ਰਜੋਗੁਣੀ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸ੍ਰਵਣ ਸੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੂਆ ਕਿ ਯੇਹ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਫਿਰ ਉਸ ਕਰਮ ਸੇ ਧਨ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕੀ ਜਾਏ ਤੋ ਜਾਨਨਾ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਰਜੋਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

ਮੂ० यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मद मेव च ।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा तामसि मता॥३५

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਮੋਗੁਣੀ ਧ੍ਰਿਤਿ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਧ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁਧੀ ਪੁਰਖ ਨਿਦ੍ਰਾ, ਭੈ, ਸ਼ੋਕ, ਔਰ ਵਿਖਾਦ, ਮਦ, ਅਰਥਾਤ ਵਿਖੈ ਸੇਵਨ ਇਨ ਕੋ ਭੀ ਨ ਛੋੜੇ ਵੋਹ ਧ੍ਰਿਤਿ ਤਾਮਸੀ ਕਹਾਤੀ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਜਾਗਨੇ ਕੇ ਸਮਯ ਬ੍ਰਾਹਮ ਆਦੀ ਮਹੂਰਤ ਮੇਂ ਸੋਯਾ ਰਹਿ ਔਰ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕੇ ਸਮਯ ਮੇਂ ਭੀ ਭੈ ਸ਼ੋਕ ਮਦ ਵਿਖਾਦ ਯੇਹ ਬਨੇ ਰਹੇਂ ਤੋ ਜਾਨੇ ਕਿ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਤਮੋਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

ਮੂ० सुखंत्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तञ्च निगच्छति॥३६

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਬ ਮੇਰੇ ਸੇ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਜੋ ਸੁਖ ਹੈ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸੁਣ ਅਰਥਾਤ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਧਾਰਣ ਕਰ ਜਿਸ ਆਤਮ ਸੁਖ ਮੇਂ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਅਭਿਆਸ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਸਹਿਤ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਨਿਰੋਧ ਸੇ ਯੋਗੀ

ਰਮਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਸੁਖ ਮੇਂ ਰਮਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਦੁਖੋਂ ਕੇ ਅੰਤ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ॥ ੩੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਭ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਪੜਨੇ ਸੁਨਨੇ ਕਾ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਕਰਨੇ ਕਾ ਯਹੀ ਫਲ ਹੈ ਕਿ ਸਤੋਗੁਣੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਕਰ ਸਦਾ ਸਤੋਗੁਣੀ ਸੁਖ ਬਨਾ ਰਹੇ । ੩੬॥

ਮੂ० यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत्सुखं सात्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ३७

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਸ ਮੇਂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਸੁਖ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਸਮਯ ਵਿਖ ਤੁਲਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਪੀਛੇ ਅਪਨੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋਨੇ ਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਸਦਰਸ਼ ਹੈ ਵੋਹ ਸੁਖ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੩੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਔਰ ਜੋ ਸੁਖ ਪਹਿਲੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨੇ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨ, ਵੈਰਾਗ, ਧਿਆਨ, ਸਮਾਧੀ ਇਨਕੋ ਆਰੰਭ ਕਾਲ ਮੇਂ ਵਿਖ ਕੇ ਤੁਲਜ ਦੁਖ ਰੂਪ ਮਾਲੂਮ ਪੜੇ ਔਰ ਗਿਆਨ ਵੈਰਾਗ ਆਦਿਕੋਂ ਕੀ ਪਰੀਪਾਕ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਵਹੀ ਸੁਖ ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਤੁਲਜ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਉਸਕੋ ਵਿਦਿਵਾਨ ਲੋਕ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਸੁਖ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੭ ॥

ਮੂ० विषयेन्द्रियसंयोगा यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥३८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣੀ ਸੁਖ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਖੈ ਔਰ ਇੰਦ੍ਰੇ ਇਨਕੇ ਮਿਲਨੇ ਸੇ ਪ੍ਰਥਮ ਜੋ ਸੁਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਤੁਲਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਔਰ ਪਰਿਣਾਮ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ

ਭੋਗ ਕੇ ਅੰਤ ਸਮਯ ਮੇਂ ਬਲ, ਬੀਰਯ, ਰੂਪ ਬੁਧੀ ਧਨ ਉਤਸਾਹ ਇਨਕੀ ਹਾਨੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸੇ ਔਰ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁਏ ਜੋ ਨਰਕ ਆਦੀ ਉਨਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸੇ ਜੋ ਵਿਖ ਕੇ ਤੁਲਜ ਦੁਖਦਾਈ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਵੈਹ ਸੁਖ ਰਜੋਗੁਣੀ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦੀ ਵਿਖਿਯੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਮੇਂ ਪ੍ਰਥਮ ਤੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੁਲਜ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅੰਤ ਮੇਂ ਵੋਹੀ ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਲੋਕ ਮੇਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਔਰ ਯੇਹ ਭੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਦੇਖੇਂ ਕਿ ਵਿਯੋਗ ਦਸ਼ਾ ਮੇਂ ਸਭ ਵਿਸ਼ੇ ਸੁਖ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥

ਮੂ० यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਤਿਆਗ ਕੇ ਲੀਏ ਤਾਮਸ ਸੁਖ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਜੋ ਆਦ ਮੇਂ ਔਰ ਅੰਤ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਕੋ ਮੋਹਿ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਨਿਦ੍ਰਾ ਆਲਸ ਔਰ ਪ੍ਰਮਾਦ ਇਨ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਹੋ ਵੈਹ ਸੁਖ ਤਾਮਸ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੩੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਨਿਦ੍ਰਾ ਆਲਸ ਆਦੀ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁਏ ਸੁਖ ਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਆਰੰਭ ਕਾਲ ਮੇਂ ਕੁਛ ਸਮਰਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿਤਾ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਗਿਆਨ ਕੇ ਆਵਰਣ ਹੋਨੇ ਸੇ ਮਨੁਖ ਪਸ਼ੂ ਆਦੀ ਕੇ ਤੁਲਯ ਹੈ ॥ ੩੯ ॥

ਮੂ० न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४०

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਪ੍ਰਕਰਣ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕੇ ਅਰਥ ਸ਼ਲੋਕ ਆਰੰਭ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨ ਕੋਈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮੇਂ ਮਨੁਖ ਆਦੀ ਐਸਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ, ਨ ਬ੍ਰਿਖ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਹੈ, ਔਰ ਨ ਕੋਈ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਦੇਵ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਹੈ। ਜੋ ਇਨ ਸਤੋ ਆਦੀ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਏ ॥ ੪੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਤਯੰਤ ਕਲਯਾਣ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਵੈਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਆ ਹੂਆ ਅਰਥ ਮਾਨਨਾ ਚਾਹੀਏ ਔਰ ਇਸਕਾ ਆਚਰਣ ਭੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਇਸ ਲੀਏ ਅਬ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖਤ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਾਂ) ਇਤਯਾਦੀ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਕਾ ਆਰੰਭ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੪੦ ॥

मू० ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼ਯੋਂ ਕੇ ਔਰ ਸੂਦ੍ਰੋਂ ਕੇ ਕਰਮ ਜਿਨਕੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਉਤਪੱਤੀ ਹੈ ਐਸੇ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ੨ ਵਿਭਾਗ ਕੀਏ ਹੈਂ ॥ ੪੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

(ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖਤ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਾਂ) ਇਸ ਸਮਸਤ ਪਦ ਸੇ ਸੂਦ੍ਰੋਂ ਕੋ ਨਿਆਰਾ ਕਰਕੇ ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹਾ ਇਸ ਸੇ ਯੇਹ ਸੂਚਨ ਕੀਆ ਹੈ ਕਿ ਸੂਦ੍ਰੋਂ ਕੋ ਏਕ ਜਾਤੀ ਹੋਨੇਂ ਸੇ ਵੇਦ ਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸਸੇ ਇਨਕੇ ਕਰਮ ਭੀ ਵੇਦ ਮੰਤ੍ਰ ਰਹਿਤ ਹੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪੧ ॥

ਮੂ० शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेवच ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्मस्वभावजम्॥४२

ਭਾਖਾਰਥ—ਕੌਨ ਵੈਹ ਕਰਮ ਹੈਂ, ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਉਨਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕਾ ਨਿਰੋਧ, ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਨਿਰੋਧ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਵਾ ਬ੍ਰਤ ਆਦੀ ਸੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾ ਨਿਰੋਧ ਕਰਨਾ, ਬਾਹਿਰ ਭੀਤਰ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਖਿਮਾ, ਕੋਮਲਤਾ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਚਾਰਯ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਿਆਨ, ਅਨੁਭਵ, ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਚਾਰਯ ਆਦੀ ਕੇ ਵਾਕ੍ਯ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਯੇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਾ ਸ੍ਵਾਭਾਵਿਕ ਕਰਮ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਬ ਸੰਸਕਾਰ ਸੇ ਯੇਹ ਲਖ੍ਯਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੇਂ ਸ੍ਵਤਾ ਹੋਤੇ ਹੈਂ॥ ੪੨॥

ਮੂ० शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वर भावश्च क्षात्रंकर्म स्वभावजम्॥४३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਖਯਤ੍ਰੀਓਂ ਕਾ ਸ੍ਵਾਭਾਵਿਕ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸੂਰਤਾ, ਤੇਜ, ਧੈਰਯ, ਚਤੁਰਤਾ, ਯੁਧ ਮੇਂ ਪੀਛੇ ਨ ਭਾਗਨਾ, ਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਭਾਵ ਹੋਨਾ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਜਾਓਂ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਕਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਜਿਸਸੇ ਵੈਹ ਜਾਨੇਂ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹਮਾਰੀ ਰਖਿਆ ਮੇਂ ਸਮਰਥ ਹੈਂ। ਯੇਹ ਖਯਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਵਿਹਿਤ

ਕਰਮ ਹੈ ॥ ੪੩ ॥

ਮੂ० कृषि गोरक्ष्य वाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्॥४४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਵੈਸ਼ ਕਾ ਕਰਮ ਔਰ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਕਾ ਕਰਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਖੇਤੀ, ਗਊ ਆਦੀ ਪਸ਼ੂਓਂ ਕੀ ਰਖਿਆ, ਔਰ ਵਣਜ ਕਰਨਾ, ਏਹ ਕਰਮ ਬਣੀਏਂ ਕੀ ਜਾਤੀ ਕੇ ਸੁ-ਭਾਵ ਸੇ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਹੈਂ ਔਰ ਤੀਨੋਂ ਵਰਣੋਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਏਹ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਜਾਤੀ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਹੀ ਉਤ-ਪੰਨ ਹੂਆ ਕਰਮ ਹੈ ॥ ੪੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ਼ੂਦ੍ਰ, ਵੈਸ਼, ਔਰ ਖਤ੍ਰੀ ਕੋ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਸ਼ਮ ਆਦੀ ਗੁਣ ਯੁਗਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੀ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਂ ॥ ੪੪ ॥

ਮੂ० स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतःसिद्धिं यथाविन्दति तच्छृणु॥४५

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਪਨੇ ੨ ਕਰਮ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸੁੱਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਮੁਕਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਪਨੇ ਕਰਮ ਮੇਂ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੋਖਜ ਰੂਪ ਸਿੱਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੁਣ ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਵਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ॥ ੪੫ ॥

मू० यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥४६

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੇ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਵਿਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੇ ਯੇਹ ਸਭ ਜਗਤ ਵਿਆਪਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਉਸ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਅਪਨੇ ੨ ਕਰਮ ਸੇ ਆਰਾਧਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖ ਸਿੱਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੇ ਕਰਮ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਕਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰਕੇ ਉਸੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀ ਯੋਗਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਭ ਜਗਤ ਮੇਂ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਆਨੰਦ ਪੂਰਣ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਕੋਈ ਐਸਾ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਜਿਸਮੇਂ ਆਨੰਦ ਨ ਹੋ ਔਰ ਵੋਹ ਆਨੰਦ ਸਾਖਿਆਤ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਕਿੰਚਿਤ ਆਨੰਦ ਸੇ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਆਨੰਦ ਯੁਗਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥

मू० श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्विषम् ॥४७

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸਸੇ ਐਸਾ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਦੂਸਰੇ ਕਾ ਧਰਮ ਅੱਛੀ ਤਰਹ ਸੇ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਭੀ ਕੀਆ ਹੋ ਉਸ ਸੇ ਅਪਨਾ ਧਰਮ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਹੀਨ ਭੀ ਹੋ ਤੋ ਭੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਵਭਾਵ ਸੇ ਨਿਯਤ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦੀ ਜਾਤੀ ਕੇ ਸ੍ਵਭਾਵ ਸੇ

ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਕਰਮ ਉਸਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਪੁਰਖ ਪਾਪ ਰੂਪ ਦੋਸ਼ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥ ੪੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਵ੍ਰਿਖ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਕੀੜਾ ਉਸਕੋ ਵ੍ਰਿਖ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਉਤ-ਪੰਨ ਕਰ ਸਕਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਵ੍ਰਿਖ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾ ਉਸਕਾ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਕਰਮ ਹੈ, ਐਸੇ ਹੀ ਹਿੰਸਾ ਆਦੀ ਦੋਸ਼ ਯੁਗਤ ਭੀ ਖਤ੍ਰੀ ਕਾ ਯੁਧ ਕਰਮ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਾਤੀ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਹੈ ਇਸਸੇ ਖਤ੍ਰੀ ਕੋ ਦੋਸ਼ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ॥ ੪੭ ॥

ਮੂ० सहजं कर्मकौन्तेय स दोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भाहि दोषेण धूमेनाग्नि रिवावृतम्॥४८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਕੋਈ ਸ਼ੁਭ ਵਾ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਮੇਂ ਕੁਛ ਦੋਸ਼ ਨ ਹੋ, ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਕੋ ਲੇਕਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸੁਭਾਵ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਗੁਣ ਅਪਨੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋ ਐਸਾਹੀ ਕਰਮ ਸ਼ਮ ਆਦੀ ਦੋਸ਼ ਸਹਿਤ ਭੀ ਹੋ ਉਸਕੋ ਨ ਤਿਆਗੇ ਜੈਸੇ ਸਾਥ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਧੂਮ ਸੇ ਆਵ੍ਰਿਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵੈਸੇਹੀ ਸਭ ਕਰਮ ਦੋਸ਼ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈਂ ॥ ੪੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਅਗਨੀ ਕੇ ਧੂਮ ਰੂਪ ਦੋਸ਼ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਤੇਜ ਹੀ ਤਮ ਸ਼ੀਤ ਆਦੀ ਨਿਵਰਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸੇਵਨ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਕਰਮ ਕੇ ਦੋਸ਼ ਅੰਸ਼ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਗੁਣ ਅੰਸ਼ ਹੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸੇਵਨ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੪੮ ॥

ਮੂ॰ असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्माविगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति॥४९

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾਰਾ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਸੰਗ ਰਹਿਤ ਹੈ ਬੁਧੀ ਜਿਸਕੀ ਔਰ ਵਸ਼ ਕੀਆ ਹੈ ਅੰਤਾਕਰਣ ਜਿਸਨੇ, ਔਰ ਦੂਰ ਹੋਗਈ ਹੈ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਔਰ ਭੋਗੋਂ ਮੇਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਜਿਸਕੀ, ਐਸਾ ਜੋ ਆਤਮਾ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਵੋਹ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜੋ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਯ ਬ੍ਰਹਮ ਉਸ ਮੇਂ ਜੋ ਇਸਥਿਤੀ ਉਸਕੋ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪੯ ॥

ਮੂ॰ सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठाज्ञानस्य या परा ॥५०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਐਸੇ ਗਿਆਨੀ ਕੇ ਲੀਏ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨੈਸ਼ ਕਰਮ ਸਿੱਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਚਨ ਸੇ ਤੂ ਜਾਨ ਜੋ ਗਿਆਨ ਕੀ ਪਰਮ ਸਮਾਪਤੀ ਹੈ ॥ ੫੦ ॥

ਮੂ॰ बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ५१

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੋਹ ਗਿਆਨ ਕੀ ਪਰਾ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੈਸੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ, ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਸ੍ਰੀਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਸ਼ੁਧ ਬੁਧੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਜੋ ਪੁਰਖ ਧੈਰਯ ਸੇ ਅਪਨੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਬੁਧੀ ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਸਹਿਤ ਵਸ਼ ਕਰਕੇ ਔਰ ਸ਼ਬਦ ਸਪਰਸ਼ ਆਦੀ ਵਿਖਿਯੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਔਰ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ॥ ੫੧ ॥

ਮੂ० विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यागयोगपरोनित्यं वैराग्यं स मुपाश्रितः ॥ ५२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਏਕਾਂਤ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਭਜਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਥੋੜਾ ਭੋਜਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਜੀਤੇ ਹੈਂ ਬਾਣ, ਸ਼ਰੀਰ, ਔਰ ਮਨ ਜਿਸਨੇ, ਆਤਮ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਨਿਦਿਧਯਾਸਨ ਮੇਂ ਤਤਪਰ, ਔਰ ਨਿਤਯ ਵੈਰਾਗ ਕੋ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੂਆ ਹੈ ॥ ੫੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਏਕਾਂਤ ਦੇਸ਼ ਨਾਮ ਬਨ, ਨਦੀ ਕਾ ਤਟ, ਔਰ ਪਰਬਤ ਕੀ ਗੁਫਾ ਆਦੀ ਏਕਾਂਤ ਦੇਸ਼ ਉਸਕਾ ਆਸ਼ੈ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਐਸਾ ਜੋ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠ ਪੁਰਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਖਿਯੋਂ ਸੇ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੋ ਹਟਾ ਕਰ ਨਿਤਯ ਹੀ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਪਰਾਇਣ ਹੋਕਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਵਿਖਿਯੋਂ ਮੇਂ ਭੋਗ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤਿਆਗਤਾ ਹੂਆ ॥ ੫੨ ॥

ਮੂ० अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥५३

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਹੰਕਾਰ, ਬਲ, ਦਰਪ ਨਾਮ ਹਰਖ ਕੇ ਅਨੰਤਰ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਧਰਮ ਕੇ ਉਲੰਘਣ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਾਰਣ ਭੂਤ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਪਰਿਗ੍ਰਹ, ਇਨਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਜੀਵਨ ਮਾਤ੍ਰ ਮੇਂ ਭੀ ਮਮਤਾ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੂਪ, ਐਸਾ ਯੋਗੀ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਕੇ ਲੀਏ ਕਲਪਨਾ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਾਮ ਇੱਛਾ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਅੰਨ ਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕਾ ਜੋ ਸੰਚੈ ਕਰਨਾ ਉਸਕੋ ਪਰਿਗ੍ਰਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਸਭ ਸੇ ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਔਰ ਤਿਆਗ ਕੀਆ ਹੈ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾ ਕਲੇਸ਼ ਜਿਸਨੇ, ਉਸਕੋ ਸ਼ਾਂਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫੩ ॥

ਮੂ੦ ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕਾ ਲੱਖਣ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਨਸ਼ਟ ਹੂਈ ਵਸਤੂ ਕਾ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਔਰ ਅ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤੂ ਕੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਔਰ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਆਦੀ ਕੇ ਨ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਸਮ ਹੂਆ ੨ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਪਰਮ ਭਗਤੀ ਕੋ ਲਭਤਾ ਹੈ॥ ੫੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੋਹ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਪੁਰਖ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਯੋਂ ਮੇਂ ਇਕ ਆਤਮਾ ਕੇ ਹੋਨੇ ਸੇ ਅਪਨੇ ਤੁਲਯ ਹੀ ਸਭਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਔਰ ਪਰਾ ਜੋ ਗਿਆਨ ਲਖਯਣਾ ਮੇਰੀ ਚੌਥੀ ਭਗਤੀ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਾਤਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਜੋ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭਗਤ ਕਹਿ ਹੈਂ ਆਰਤ, ਜਗਿਆਸੂ, ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕਾ ਅਰਥੀ ਔਰ । ਗਿਆਨੀ ਇਨ ਮੇਂ ਚੌਥਾ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਉਸਕੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੫੪ ॥

ਮੂ० भक्त्या मामभिजानाति
यावान् यश्चास्मि तत्त्वतः ।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा
विशते तदनन्तरम् ॥ ५५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪਰਮ ਭਗਤੀ ਸੇ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਔਰ ਸਿਚਿਦਾਨੰਦਘਣ ਜੋ ਮੈਂ ਹੂ ਐਸੇ ਮੁਝਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਉਸਕੇ ਐਸੇ ਮੁਝਕੋ ਜਾਨਕਰ ਮੁਝ ਮੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਰੂਪ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਉਪਾਧੀ ਰਹਿਤ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠ ਪੁਰਖ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਆਤਮਾ ਕਾ ਜਾਨਨਾ ਹੈ ਵੁਹੀ ਉਸ ਮੇਂ ਮਿਲਨਾ ਹੈ ਜਿਸਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

ਮੂ० सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥५६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੇ ਆਸ਼ਰੇ ਹੂਆ ੨ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਭੀ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ

ਨਿਤਜ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਜੋ ਵਿਸ਼ਨੂ ਪਦ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੫੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਭੂਕਾ ਆਸ਼ਰਾ ਲੇਕਰ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਸਤੂ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤਬ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੀ ਯੋਗਤਾ ਰੂਪ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੫੬ ॥

ਮੂ੦ चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥५७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਵੇਕ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਸੇ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਣ ਹੋਕਰ ਔਰ ਬੁਧੀ ਕੀ ਏਕਾਗਰਤਾ ਕੋ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮੇਂ ਹੈ ਚਿੱਤ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਲਗਾ ਕਰ ਨਿਰੰਤਰ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੇ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪਰਲੋਕ ਕੇ ਕਰਮ ਭਾਰ ਕੋ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਸਰਵ ਆਤਮਭਾਵ ਸੇ ਭਜ ॥ ੫੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਭ ਧਰਮ ਕਰਮ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਅੰਤਾ-ਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤਬ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਫਿਰ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੇ ਪਰੀਪਾਕ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਉਚਿਤ ਹੈ ॥ ੫੭ ॥

ਮੂ੦ मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।
अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनंक्षसि ॥५८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ

ਹੈ ਚਿੱਤ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਤੂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਹੇਤੂ ਭੂਤ ਜੋ ਕਲੇਸ਼ ਹੈਂ ਉਨਸੇ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਔਰ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ ਸੇ ਮੇਰੇ ਵਚਨ ਕੋ ਨ ਸੁਨੇਗਾ ਤੋ ਵਿਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ॥ ੫੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਕਾ ਸੁਗਮ ਉਪਾਇ ਅਪਨੀ ਭਗਤੀ ਕੋ ਬਨਾਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਵਰਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨ ਸੇ ਭਗਤੀ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਉਨਕਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਬਿਨਾ ਭਗਵਤ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸੇ ਉਨ ਕਾ ਇਸ਼ਟ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੫੮ ॥

ਮੂ੦ यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।
मिथ्यैषव्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ५९

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਐਸਾ ਤੁਮਨੇ ਨ ਮਾਨਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸ੍ਵਤੰਤਰ ਹੂ ਐਸਾ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ ਕੋ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਯੁਧ ਨ ਕਰੂੰਗਾ ਐਸਾ ਮਾਨ ਰਹਾ ਹੈ ਵੋਹ ਤੇਰਾ ਨਿਸ਼ਚਜ ਮਿਥਜਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਜੋ ਖਜਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਵੋਹ ਤੁਝਕੋ ਪ੍ਰੇਰਣ ਕਰੇਗੀ ॥ ੫੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸਕਾ ਜੋ ਧਰਮ ਹੈ ਉਸਕੋ ਉਸੀਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਅਨਜ ਧਰਮ ਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਉਸਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਸਕੇਗਾ. ਜੈਸੇ ਅਰਜੁਨ ਖਜਤ੍ਰੀ ਹੈ ਭਿਖਜਾ ਮਾਂਗਨਾ ਉਸਕੋ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖਜਤ੍ਰੀਯੋਂ ਮੇਂ ਰਜੋਗੁਣ ਪਰਧਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਸ਼ੂਰਤਾ ਆਦੀ ਧਰਮੋਂ ਮੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥

ਮੂ੦ स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुंनेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ६०

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਸੂਰਤਾ ਆਦੀ ਅਪਨਾ ਕਰਮ ਉਸਸੇ ਤੂ ਬਾਂਧਾ ਹੂਆ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਮੋਹ ਸੇ ਤੂ ਕਰਨੇ ਕੋ ਨਹੀਂ ਭੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪਰੁਵਸ ਹੋਕਰ ਉਸ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰੇਹੀ ਗਾ ॥ ੬੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਸਮਯ ਤੇਰੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸਤੋਗੁਣੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਰਹੀ ਹੈ ਇਸਸੇ ਤੁਝਕੋ ਦਯਾ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਜਬ ਰਜੋਗੁਣ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਾ ਆਵਿਰਭਾਵ ਹੋਗਾ ਤਬ ਅਵਸ਼ਜ ਯੁਧ ਕਰੇਗਾ ॥ ੬੦ ॥

ਮੂ० ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुनतिष्ठति ।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया॥६१

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਬ ਪਰਾਧੀਨਤਾ ਮੇਂ ਔਰ ਭੀ ਕਾਰਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸਭ ਕਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸਭਕੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ਔਰ ਜੈਸੇ ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਲੀਯੋਂ ਕੋ ਨਚਾਨੇ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਕਿਸੀ ਏਕਾਂਤ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੋਕੇ ਤਾਰ ਮੇਂ ਬਾਂਧੀ ਹੁਈ ਪੁਤਲੀਯੋਂ ਕੋ ਨਚਾਵਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਮਾਯਾ ਸੇ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਨਚਾ ਰਹਾ ਹੈ ॥ ੬੧ ॥

ਮੂ० तमेवशरणंगच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परांशान्तिं स्थानं प्राप्स्यसिशाश्वतम् ६२

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਸਭਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਨਾਰਾਇਣ ਹੈ ਉਸੀਕੀ ਸਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਸ਼ਰਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ

ਉਸਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜੋ ਪਰਮ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਦੁਖੋਂ ਸੇ ਨਿਵਰਤੀ ਔਰ ਨਿਤਜ ਜੋ ਪਰਮ ਪਦ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੬੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਬ ਸਭ ਜੀਵ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈਂ ਇਸ ਕਾਰਣ ਅਹੰਕਾਰ ਕੋ ਤਿਆਗਕਰ ਮਨ ਕਰਮ ਔਰ ਵਚਨ ਸੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਾ ਹੀ ਸ਼ਰਣ ਲੇਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ॥ ੬੨ ॥

मू० इति ते गुह्यमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਜੋ ਸਰਵਗਜ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਹੂੰ ਉਸਨੇ ਗੁਪਤ ਸੇ ਭੀ ਗੁਪਤ ਜੋ ਗਿਆਨ ਅਰਥਾਤ ਸੰਪੂਰਣ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਹਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੰਪੂ-ਰਣਭਾਵ ਸੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਜੈਸੀ ਇੱਛਾ ਹੋ ਵੈਸਾ ਕਰ ॥ ੬੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਆਰੰਭ ਲੇਕਰ ਅੰਤ ਤਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਸੇ ਉਸਕਾ ਤਾਤਪਰਯ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਥੋੜੇ ਪੜਨੇ ਸੇ ਵਕਤਾ ਕਾ ਤਾਤਪਰਯ ਨਹੀਂ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਜੈਸੇ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਪੂਰਬ ਪਖਜ ਕੋ ਪੜ੍ਹਕਰ ਉਸੀ ਕੋ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਗੀਤਾ ਕੇ ਅਰਥ ਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ॥ ੬੩ ॥

मू० सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततोवक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६४

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਗੁਪਤ ਸੇ ਗੁਪਤ ਮੇਰਾ

ਪਰਮ ਰਹਸਜ ਫਿਰ ਤੂ ਸੁਣ ਔਰ ਯੇਹ ਰਹਸਜ ਨ ਤੋ ਤੇਰੇ ਭੈ ਸੇ ਨ ਕੋਈ ਦ੍ਰਵਜ ਆਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਤੂ ਮੁਝ ਕੋ ਅਤਯੰਤ ਦ੍ਰਿੜ ਇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੇਰਾ ਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਵਚਨ ਮੈਂ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ॥ ੬੪॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਤੁਝ ਸੇ ਸਮਸਤ ਗੀਤਾ ਕਾ ਵਿਚਾਰ ਨ ਹੋਸਕੇ ਤੋ ਮੈਂ ਹੀ ਸਭ ਗੀਤਾ ਕਾ ਸਾਰ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਤੂ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਤੇਰੇ ਹਿਤ ਕੇ ਲੀਏ ਬਾਰੰਬਾਰ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ॥ ੬੪ ॥

ਮੂ॰ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसिसत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥६५

ਭਾਖਾਰਥ—ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕਾ ਸਾਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮਨ ਕੋ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮੇਂ ਲਗਾ ਅਰਥਾਤ ਧਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਧਾਰਣ ਮਤ ਕਰ ਔਰ ਮੇਰਾ ਹੀ ਭਗਤ ਹੋ, ਮੇਰਾ ਹੀ ਪੂਜਨ ਕਰ, ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਰਤਨੇ ਸੇ ਅੰਤ ਮੇਂ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ, ਯੇਹ ਮੈਂ ਸਤ ਹੀ ਤੁਝ ਸੇ ਪ੍ਰਤਿਗਜਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸ ਸੇ ਤੂ ਮੁਝ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ॥ ੬੫॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਵਾਨ ਕੀ ਸਤਿ ਪ੍ਰਤਿਗਜਾ ਕੋ ਜਾਨ ਕਰ ਔਰ ਭਗਵਾਨ ਕੀ ਭਗਤੀ ਸੇ ਅਵਸ਼ਜ ਹੋਨੇ ਵਲਾ ਜੋ ਮੋਖਜ ਰੂਪ ਫਲ ਉਸਕੋ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਛੋੜ ਕਰ ਏਕ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਕੀ ਸ਼ਰਨ ਲੇਨੀ ਉਚਿਤ ਹੈ॥ ੬੫ ॥

ਮੂ० सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।
अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माशुचः६६

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਕਰਮ ਯੋਗ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਾ ਫਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਿ ਵਰਣ ਆਸ਼ਰਮੋਂ ਕੇ ਧਰਮ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਏਕ ਮੇਰੀ ਹੀ ਸ਼ਰਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਮੈਂ ਤੁਝ ਕੋ ਸਭ ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਛੁੜਾ ਦੂੰਗਾ ਇਸਤੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਸ਼ੋਕ ਮਤ ਕਰ॥ ੬੬॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਨ ਏਕਾਂਤ ਭਗਤੋਂ ਕੇ ਊਪਰ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਸੇ ਉਨਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੋਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਦੀਪਕ ਕਰਕੇ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਜੋ ਅੰਧਕਾਰ ਉਸਕੋ ਨਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੬੬ ॥

ਮੂ० इदन्तेनातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
नचाशुश्रुषे वाच्यं नच मां योऽभ्यसूयति ॥६७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਗੀਤਾ ਕੇ ਅਰਥ ਤਤ੍ਵ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਵਰਤਨ ਕੇ ਨਿਮਿੱਤ ਨਿਯਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਗੀਤਾ ਕਾ ਸਾਰ ਤੁਮਨੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਸੇ ਜੋ ਹੀਨ ਉਸਕੋ ਨ ਕਹਿਨਾ, ਔਰ ਗੁਰੂ ਈਸ਼੍ਵਰ ਮੇਂ ਭਗਤੀ ਸੇ ਜੋ ਰਹਿਤ ਉਸਕੇ ਕਦਾਚਿਤ ਨ ਕਹਿਨਾ, ਔਰ ਸੇਵਾ ਕੋ ਜੋ ਨਹੀਂ ਰਨੇ ਵਾਲਾ ਉਸਕੋ ਨ ਕਹਿਨਾ, ਔਰ ਜੋ ਮੁਝ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਮਨੁਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਦੋਸ਼ ਆਰੋਪਨ ਕਰਕੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਨ ਕਹਿਨਾ ॥ ੬੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਭਗਵਤ ਗੁਣੋ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਜੋ ਗੁਰੋਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਔਰ ਭਗਤੀ ਯੁਗਤ ਹੈ ਉਸੀਕੇ ਅਰਥ ਗੀਤਾ ਕਾ ਰਹਸਯ ਕਹਿਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਯੇਹ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਯੇਹ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਕਥਨ ਕਾ ਤਾਤਪਰਯ ਹੈ ॥ ੬੭ ॥

ਮੂ० य इमं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभि धास्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥६८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੀ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੀ ਕਰਾਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕੋ ਜੋ ਫਲ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਯੇਹ ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮੋਖਯ ਕਾ ਸਾਧਨ ਜੋ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਸੰਬਾਦ ਰੂਪ ਅਤਯੰਤ ਗੁਪਤ ਮਤ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਉਸਕੋ ਮੇਰੇ ਭਗਤੋਂ ਮੇਂ ਕਥਨ ਕਰੇਗਾ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਇਸਮੇਂ ਕੁਛ ਸੰਸਯ ਨਹੀਂ ॥ ੬੮ ॥

ਮੂ० नचतस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
भविता नच मे तस्मादन्यःप्रियतरो भुवि ॥६९॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਉਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਸੇ ਔਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਮਨੁਖੋਂ ਕੇ ਸਮਯ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਨ ਉਸ ਸੇ ਅਧਿਕ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਫਿਰ ਇਸ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕੋਈ ਔਰ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੬੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਇਸ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੋ ਮੇਰੇ ਭਗਤੋਂ ਮੇਂ ਸ਼੍ਰਵਨ ਕਰਾਇਕੇ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸਸੇ ਅਧਿਕ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਕੋਈ ਨ ਹੈ ਨ ਹੋਗਾ ਇਸਕਾ ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਭਕੋ ਪਆਰਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਪਨੇ ਆਤਮਾ ਸੇ ਅਧਿਕ ਕੋਈ ਪ੍ਰਿਯ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਮੈਂ ਹੀ ਸਭ ਕਾ ਆਤਮਾਹੂੰ ॥ ੬੯ ॥

मू० अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवाद मावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टःस्यामिति मे मतिः ॥७०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਇਸ ਧਰਮ ਯੁਗਤ ਹਮਾਰੇ ਤੁਮਾਰੇ ਸੰਬਾਦ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਸ ਪੁਰਖ ਨੇ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਸੇ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕੀਆ ਹੈ ਐਸਾ ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ॥ ੭੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਕ ਵਿਧੀ ਯਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਬ੍ਰੀਹੀ ਆਦੀ ਦ੍ਰਵਜ ਸੇ ਸਿੱਧ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਜਪ ਯਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਵਰ ਸਹਿਤ ਸੰਗਤਾ ਕਾ ਪਾਠ, ਔਰ ਏਕ ਉਪਾਂਸ਼ੁ ਯਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜਿਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਮੰਤ੍ਰ ਅਰਥ ਧਿਆਨ ਤਤਪਰਤਾ ਸੇ ਐਸਾ ਉਚਾਰਣ ਧੀਰੇ ੨ ਹੋਵੇ ਜਿਸਮੇਂ ਹੋਂਠ ਚਲਤੇ ਮਾਲੂਮ ਨ ਦੇਂ. ਔਰ ਚੌਥਾ ਮਾਨਸ ਯਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜਿਸਮੇਂ ਮੰਤ੍ਰਾਰਥਰੂਪ ਦੇਵਤਾ ਧਿਆਨਾਕਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਾ ਹੋਜਾਨਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋ ਧਿਆਨ ਯਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਸਭ ਯਗੋਂ ਸੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗਿਆਨ ਯਗ ਸੇ ਜੈਸੇ ਮੈਂ ਪੂਜਤ ਹੂਆ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਹਿਤ ਅਰਥ ਕੇ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਵਾਲੇ ਕੇ ਊਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯਹਾਂ ਗੀਤਾ ਪਾਠ ਕੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ॥ ੭੦ ॥

मू० श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।
सोऽपिमुक्तः शुभाँल्लोकान् प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम्॥७१

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸ਼ਰਧਾ ਯੁਗਤ

ਹੋਕੇ ਔਰ ਮੇਰੇ ਗੁਣੋਂ ਮੇਂ ਦੋਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋ ਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਇਸ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਸੁਨਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਭੀ ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰ ਆਦੀ ਯਗੋਂ ਕੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਲੋਕ ਉਨਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਕਹਿਨਾ ਹੀ ਕਿਆ ਹੈ॥ ੭੧ ॥

ਮੂ० कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।
कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनञ्जय ॥ ७२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਸ਼ਿਖਯ ਜੋ ਅਰਜੁਨ ਉਸਕੋ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਅਰਥ ਕਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੂਆ ਕਿੰਵਾ ਨਹੀਂ, ਐਸੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਸੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਪੂਛਤੇ ਹੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਨ ਹੂਆ ਹੋ ਤੋ ਉਪਾਯੰਤਰ ਸੇ ਫਿਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਾਊਂ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਮੈਨੇ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਤੁਝ ਸੇ ਕਹਾ ਉਸਕਾ ਅਰਥ ਏਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਸੇ ਤੁਮਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਆ ਕਿੰਵਾ ਨਹੀਂ, ਔਰ ਅਗਿਆਨ ਨਿਮਿੱਤਕ ਜੋ ਤੇਰਾ ਮੋਹ ਵੈਹ ਨਸ਼ਟ ਹੂਆ ਕਿੰਵਾ ਨਹੀਂ ॥ ੭੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸ ਮੋਹ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੁਮਨੇ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਸ਼੍ਰਵਨ ਮੇਂ ਪਰੀਸ਼੍ਰਮ ਕੀਆ ਔਰ ਮੇਰੀ ਭੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਇਸੀ ਕੇ ਲੀਏ ਹੂਈ ਵੈਹ ਅਪਨਾ ਔਰ ਮੇਰਾ ਪਰੀਸ਼੍ਰਮ ਕਹੀਂ ਨਿਸ਼ਫਲ ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆ ਯੇਹ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਭਾਤਪਰਯ ਹੈ ॥ ੭੨ ॥

अर्जुन उवाच

मू० नष्टोमोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसम्मोहः करिष्ये वचनं तव ॥७३

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਰਜੁਨ ਬੋਲਾ ਕਿ ਹੇ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਪੁਰਖ ਭਗਵਾਨ ਆਪਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਮੇਰਾ ਮੋਹ ਨਸ਼ਟ ਹੂਆ ਅਰਥਾਤ ਸਮਸਤ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਅਨਰਥ ਕਾ ਹੇਤੂ ਸਮੁਦ੍ਰ ਕੇ ਤੁਲਜ ਦੁਸਤਰ ਜੋ ਮੋਹ ਉਸਕੇ ਪਾਰ ਕੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੂੰ ਔਰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਵਿਸ਼ੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਮੁਝਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਈ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ, ਹੇ ਭਗਵਨ ਅਬ ਇਸਸੇ ਨਿੱਸੰ-ਦੇਹ ਹੋਕੇ ਆਪ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂੰ ਜੋ ਆਪ ਕਹੋਗੇ ਵੈਹ ਆਪਕਾ ਵਚਨ ਮੈਂ ਕਰੂੰਗਾ ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਇਸ ਸਮਯ ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੂੰ ਅਬ ਮੁਝਕੋ ਕੁਛ ਕਰਤਵਜ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ॥ ੭੩ ॥

संजय उवाच

मू० इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रौष मद्भुतं लोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਯਹਾਂ ਤਕ ਸਭ ਵੇਦ ਔਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਅਰਥ ਪਰੀ ਸਮਾਪਤ ਹੂਆ । ਅਬ ਇਸ ਸਮਯ ਕਥਾ ਸੰਬੰਧ ਦਿਖਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਸੁਦੇਵ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਔਰ ਮਹਾਤਮਾ ਜੋ ਅਰਜੁਨ ਉਨਕਾ ਪਰਮ

ਅਦਭੁਤ ਆਸ਼ਚਰਯ ਕੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਔਰ ਜਿਸਕੋ ਸਿਮਰਣ ਕਰਤੇ ਹੀ ਰੋਮ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਏਂ ਐਸਾ ਜੋ ਸੰਬਾਦ ਉਸਕੋ ਸੁਨਾ ਹੈ ॥ ੭੪ ॥

ਮੂ੦ व्यासप्रसादाच्छ्रुतवा निमंगुह्यमहं परम् ।
योगंयोगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ७५

ਭਾਖਾਰਥ—ਵੋਹ ਸਭ ਵਿਆਸਜੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੇ ਦਿਵਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੇ ਲਾਭ ਸੇ ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਸਮੀਪ ਕਹਿਤਾ ਹੋਏ ਵੈਸੇ ਸਾਖਿਆਤ ਕਹਿਤੇ ਹੂਏ ਯੋਗੇਸ਼੍ਵਰ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਉਨਸੇ ਗੁਪਤ ਸੇ ਗੁਪਤ ਯੋਗਕੇ ਪ੍ਰਿਤਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਉਸਕੋ ਸੁਨਾ ਹੈ ॥ ੭੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਪਰਮ ਯੋਗ ਔਰ ਗੁਪਤ ਹੈ ਮਹਾਤਮਾ ਇਸਕੋ ਗੁਪਤ ਰਖਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਸਾਧਨ ਚਾਰ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੭੫ ॥

ਮੂ੦ राजन्संस्मृत्यसंस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਰਾਜਨ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਯੇਹ ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ ਔਰ ਸ੍ਰਵਨਮਾਤ੍ਰ ਸੇ ਹੀ ਪੁਨਯ ਕਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਔਰ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਸੰਬਾਦ ਉਸਕੋ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਸਿਮਰਣ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ਣ ਪ੍ਰਤੀ ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਜਬ ੨ ਇਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜੁਨ ਕਾ

ਸੰਬਾਦ ਸਿਮਰਣ ਕਰਤਾ ਹੂ ਤਬ ੨ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਆਨੰਦ ਸਮੁਦ੍ਰ ਬ੍ਰਿਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੭੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ੍ਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਔਰ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਯਿਹ ਸੰਬਾਦ ਪੁਨਯ ਰੂਪ ਹੈ ਇਸਕੇ ਸ੍ਰਵਨ ਮਾਤ੍ਰ ਪੁਨਯ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾ ਕਾਰਣ ਮੁਝ ਕੋ ਪੁਨਹ ੨ ਸਿਮਰਣ ਹੋਤ ਹੈ ਸਿਮਰਣ ਕਰਨੇ ਸੇ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੭੬ ॥

मू० तच्चसंस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः ७७

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਵੋਹ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਕਾ ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਉਸਕੋ ਮੈਂ ਸਿਮਰਣ ਕਰਕੇ ਹੇ ਰਾਜਨ ਬਡੇ ਭਾਰੀ ਆਸ਼ਚਰਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੂ ਔਰ ਮੇਰੀ ਰੋਮਾਵਲੀ ਖੜੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ॥ ੭੭ ॥

मू० यत्रयोगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासोनामा-
ष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਰਾਜਨ ਬਹੁਤ ਕਹਿਨੇ ਸੇ ਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਪਖ੍ਯ ਮੇਂ ਯੋਗ ਕੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੈਂ ਔਰ ਜਿਸ ਪਖ੍ਯ ਮੇਂ ਗਾਂਡੀਵ ਧਨੁਖ ਕੇ ਧਾਰਨੇ ਵਾਲਾ

ਅਰਜੁਨ ਹੈ ਵਹਾਂ ਹੀ ਲਖਯਮੀ ਵਾਸ ਕਰਤੀ ਹੈ ਉਸੀ ਪਖਯ ਮੇਂ ਵਿਜਯ ਹੋਤੀ ਹੈ ਉਸੀ ਪਖਯ ਮੇਂ ਭੂਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਧਨਯ ਧਾਨਯ ਆਦੀ ਰੂਪ ਸੇ ਬਹੁਤ ਲਖਯਮੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਵਹਾਂ ਹੀ ਨੀਤੀ ਇਸਥਿਰ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਮੇਰੀ ਮਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਬੁਧੀ ਕਾ ਨਿਸਚਯ ਹੈ ॥ ੭੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੋਗ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਯੋਗ, ਭਗਤੀ, ਯੋਗ, ਔਰ ਕਰਮ ਯੋਗ, ਇਨ ਸਭ ਯੋਗੋਂ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਜੀ ਹੈਂ, ਇਸ ਲੀਏ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਜੀ ਕੋ ਯੋਗੇਸ਼੍ਵਰ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੭੮ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਉਪਾਸਕ ਪੰਡਿਤ ਗੰਗਾਧਰ ਪੂਜਯ
ਪਾਦਾਰਬਿੰਦ ਸ਼ਿਖਯ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀਮਤਭਗਵਤਗੀਤਾ
ਟੀਕਾਯਾਂ ਮਨੋਰੰਜਿਨੀ ਨਾਮਕਾਯਾਂ
ਅਸ਼੍ਟਾਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੮ ॥

ਸਮਾਪਤੰ